

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου
Κατεύθυνση: Πολεοδομία – Χωροταξία

Η Ιδέα της Αυτοδιαχείρισης: Οι καταλήψεις ιδιωτικών ιδιοκτησιών στην Ελλάδα και οι δυνατότητες νομικής προστασίας των εμπλεκόμενων

Διπλωματική εργασία

ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ –ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ,
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β' ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Ιφιγένεια Λέντζα
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Κωνσταντίνα Βαΐου
Ιούνιος 2016

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Εικόνων.....	3
Συνομογραφίες.....	4
Περίληψη.....	5
1. Εισαγωγή.....	7
2. Οι απαρχές της ιδέας της αυτοδιαχείρισης - ορισμένα από τα βασικότερα εγχειρήματα στην ιστορία.....	14
3. Η σημασία της αυτοδιαχείρισης ως κοινωνικό κίνημα.....	18
4. Οι καταλήψεις ως ανάγκη και ως έκφραση του κινήματος της αυτοδιαχείρισης.....	23
4.1. Καταλήψεις στην Ευρώπη.....	27
Ηνωμένο Βασίλειο.....	27
Γερμανία.....	30
Ιταλία.....	33
Ολλανδία.....	37
4.2. Οι καταλήψεις στην Ελλάδα.....	39
Απαρχές και αιτίες εμφάνισης.....	39
Οι βασικότερες καταλήψεις στην Αθήνα.....	43
Γεωγραφία καταλήψεων.....	46
Στόχοι και οργάνωση των καταλήψεων.....	50
Το παράδειγμα του City Plaza.....	56
Στατιστικά στοιχεία για τους αστέγους και την οικονομική κρίση.....	61
5. Δυνατότητες νομικής προστασίας των εμπλεκομένων σε καταλήψεις για την κάλυψη αναγκών στέγης.....	70
5.1. Προβληματική και αντίλογος ως προς την ιδέα της «νομιμοποίησης».....	71
5.2. Νομική ανάλυση του αδικήματος της κατάληψης και των προϋποθέσεων του αδίκου 78	
Το αδίκημα.....	78
Το άδικο και οι λόγοι άρσης του.....	82

Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και η κατάχρηση κατά την άσκησή του.....	84
Συμπερασματικά για τις καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων και την άρση του άδικου χαρακτήρα τους	88
6. Συμπεράσματα.....	91
Βιβλιογραφία.....	97

Πίνακας Εικόνων

Εικόνα 1 - Κενές ιδιοκτησίες στην Ευρώπη (Πηγή: Guardian, 2014).....	11
Εικόνα 2 - Απόκομμα εφημερίδας για την κατάληψη της Λέλας Καραγιάννης, Σάββατο 16 Απριλίου 1988 (Πηγή: squathost.com).....	45
Εικόνα 3 - Ο χάρτης των καταλήψεων στέγης στην Αθήνα (Πηγή: Ν. Σούζας, 2008)	48
Εικόνα 4 - Αφίσα με το σύμβολο της κατάληψης (Πηγή: διαδίκτυο).....	51
Εικόνα 5- Οργανόγραμμα βαρδιών στο City Plaza (Πηγή: news247.gr).....	58
Εικόνα 6 - Δωμάτια φιλοξενίας προσφύγων στο εγκαταλελειμμένο City Plaza (Πηγή: news247.gr).....	60
Εικόνα 7 - Βάρδιες ιατρείου City Plaza (Πηγή: newsbeast.gr).....	60
Εικόνα 8 - Χάρτης προσεγγίσεων έρευνας "Homelessness in Greece-2012" (Πηγή: tvxs.gr).....	63
Εικόνα 9 - Στοιχεία για το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων στην έρευνα "Homelessness in Greece-2012 (Πηγή: tvxs.gr).....	63
Εικόνα 10 - Στοιχεία για την περίοδο διαβίωσης άνευ στέγης των συμμετεχόντων στην έρευνα "Homelessness in Greece-2012 (Πηγή: tvxs.gr).....	64
Εικόνα 11- Χάρτης προσεγγίσεων έρευνας Streetwork (Πηγή: cityofathens.gr).....	66

Συντομογραφίες

ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠεντΝαυτΠειρ	Πενταμελές Ναυτοδικείο Πειραιά
ΠΟΜΙΔΑ	Πανελλήνια Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Ακινήτων
ΣυμβΠλημΗρακλ	Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Ηρακλείου
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

Περίληψη

Στο πλαίσιο της παρούσας οικονομικής κρίσης που υφίσταται, τόσο στην Ελλάδα, όσο και, συνολικά, στο ευρωπαϊκό χώρο, η κρίση της κατοικίας και το στεγαστικό ζήτημα εμφανίζονται ως κάποια από τα πιο κρίσιμα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα, με το Κράτος να αδυνατεί ή και να αρνείται να δώσει λύσεις. Με την εκκωφαντική αυτή αντίφαση της ελληνικής – και όχι μόνο – κοινωνίας, όπου οι στεγαστικές ανάγκες είναι μεγάλες, ενώ το στεγαστικό απόθεμα που μένει χωρίς χρήστες μεγεθύνεται όλο και περισσότερο, με εκατοντάδες χιλιάδες κενά εγκαταλελειμμένα και απούλητα κτίρια, έχει παρατηρηθεί μία στροφή προς ένα εναλλακτικό μοντέλο οργάνωσης, βασισμένο στις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης, αυτό της «αυτοδιαχείρισης», μέσω του οποίου, εφαρμόζοντας πρακτικές «από τα κάτω», αναδεικνύεται το στεγαστικό ζήτημα και, ταυτόχρονα, εμφανίζονται νέες μορφές κατοίκησης όπως μορφές συγκατοίκησης και σχήματα φιλοξενίας, καθώς και καταλήψεις κενών κτιρίων. Στόχος της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει την έννοια της αυτοδιαχείρισης ως τρόπο οργάνωσης, εστιάζοντας στο ζήτημα των καταλήψεων στέγης εγκαταλελειμμένων κτιρίων, ως εναλλακτική και άμεση απάντηση στην ανάγκη στέγασης, αλλά και ως μορφή εναντίωσης απέναντι στο κράτος και στην ίδια την ιδιοκτησία, και το κατά πόσο υφίστανται προοπτικές ενσωμάτωσης στην ελληνική νομοθεσία διατάξεων προστατευτικών για τους εμπλεκόμενους στις καταλήψεις αυτές.

Abstract

In the context of the current economic crisis, both in Greece and overall in Europe, the housing crisis appears as one of the most critical social and political issues, while the State is unable or refuses to provide solutions. In this deafening contradiction of the Greek - and not only - society, where housing needs are growing, while the housing stock without users grows more and more, with hundreds of thousands of empty abandoned and unsold buildings, there has been a shift to an alternative model of organization based on the principles of social solidarity, that of "self-management", through which, by applying practices "from below", the housing issue

is highlighted and, at the same time, new forms of habitation appear, such as forms of cohabitation and occupations of vacant buildings. The aim of this thesis is to examine the concept of self-management as a way of organizing, focusing on the issue of squatting abandoned buildings, as an immediate and direct response to the housing needs, but also as a form of opposition to the state and the property itself, and whether there are prospects of integrating in the greek legislation protective provisions for those involved in these occupations.

1. Εισαγωγή

Σε καταστάσεις οικονομικής κρίσης και ενώ, ταυτόχρονα, το Κράτος αδυνατεί να διαχειριστεί την περιουσία του, οι ιδιώτες εγκαταλείπουν τις επιχειρήσεις τους και η ιδιοκτησία, καθώς και η κατοικία από δικαίωμα και αγαθό μετατρέπονται σε βάρος, παρατηρείται μία στροφή προς ένα εναλλακτικό μοντέλο οργάνωσης, βασισμένο στις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης, αυτό της «αυτοδιαχείρισης», με μία αναζήτηση διαφορετικών μορφών κατοίκησης για την αντιμετώπιση, αλλά και την ανάδειξη του στεγαστικού προβλήματος.

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη, *“μια αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία είναι μία κοινωνία που μπορεί να διαχειρίζεται τον εαυτό της, δηλαδή μια κοινωνία που αυτοδιευθύνεται.*

Η λογική μίας αυτοδιαχειριζόμενης κοινωνίας είναι η λογική της απελευθέρωσης των ανθρώπων και της ανάπτυξης τους. Το σύνολο των εργαζόμενων μπορεί θαυμάσια να αποφασίσει και κατά τη γνώμη μας θα είχε δίκιο να το κάνει- ότι προτιμά λιγότερο επώδυνες, λιγότερο παράλογες, πιο ελεύθερες και πιο ευτυχισμένες εργάσιμες μέρες από λίγα παραπάνω κομμάτια από την πίτα. Και για τέτοιες, απόλυτα θεμελιώδεις

επιλογές δεν υπάρχει κανένα «επιστημονικό» ή «αντικειμενικό» κριτήριο που να αξίζει περισσότερο: το μοναδικό κριτήριο είναι αυτό που το ίδιο το σύνολο κρίνει ότι προτιμά, βασιζόμενο στην πείρα του, στις ανάγκες του και στις επιθυμίες του”¹.

Από το επίπεδο ενός μικρού χώρου, όπως το πάρκο της Ναυαρίνου, έως το επίπεδο μιας ολόκληρης επιχείρησης, ή και πόλης, η αυτοδιαχείριση στόχο έχει την απεξάρτηση από τις κυρίαρχες σχέσεις και δομές και την αναδιοργάνωσή τους με όρους ισότητας, ελευθερίας και αυτονομίας.

Έχοντας τις ρίζες της στη Γιουγκοσλαβία του ‘40-’50 και με μετέπειτα εξάπλωση σε κινήματα στο Μεξικό, τη Βραζιλία, την Αργεντινή, την Ισπανία την Ιταλία και τη Γερμανία, οι μορφές αυτοδιαχείρισης εμφανίζονται ως κοινωνικοί χώροι, στους οποίους είτε στη βάση του εθελοντισμού είτε της συνιδιοκτησίας, διοργανώνονται καθημερινά δεκάδες δραστηριότητες αλληλέγγυου, πολιτιστικού και επιμορφωτικού χαρακτήρα, αλλά και εναλλακτικού αλληλέγγυου εμπορίου, με τη μορφή συνεταιρισμών ή κολλεκτίβων.

Δεχόμενοι αυτοί οι χώροι κριτική τόσο από τα αριστερά όσο και από τα δεξιά, κατηγορούμενοι από τους μεν ότι κινούνται, σε κάθε περίπτωση μέσα στα πλαίσια

¹ Καστοριάδης Κ., *Αυτοδιαχείριση και Ιεραρχία*, Espirit, Φεβρουάριος 1977.

του υπάρχοντος καπιταλιστικού συστήματος και εφαρμόζοντας τους κανόνες της αγοράς, αντί να μάχονται προς την κατάρριψή τους, και από τους δε ότι αποτελούν στέκια ανομίας και παραβατικότητας, δεν παύουν να αποτελούν τη βάση ενός νέου παραγωγικού, κοινωνικού και δημοκρατικού παραδείγματος².

Η κρίση της κατοικίας και η εμφάνιση, σε μεγάλο, πλέον, βαθμό του στεγαστικού προβλήματος αποτελεί μία από τις βασικές παραμέτρους της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, αποτελώντας ένα από τα πιο κρίσιμα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Συγκέντρωση πολλών ατόμων σε ένα διαμέρισμα, εξώσεις, απώλεια κατοικιών, αλλά και η παρουσία αυξημένου αριθμού αστέγων, κατά κύριο λόγο, στο κέντρο της Αθήνας, αποτελούν μερικά από τα φαινόμενα μέσω των οποίων εκδηλώνεται η κρίση αυτή.

Την ίδια ώρα, οι συνθήκες έχουν διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο – κυρίως από την ίδια την αγορά - ώστε να δημιουργούνται εμπόδια στην πρόσβαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες κατοικίας, αποτυγχάνοντας να καλύψει τις στεγαστικές ανάγκες, καθώς οι

² Χαριτάκης Κ., *Ποιοι και γιατί εχθρεύονται την αυτοδιαχείριση*, Περιοδικό Βαβυλωνία, 17ο Τεύχος, Ιανουάριος 2015.

τιμές αγοράς και ενοικίασης κατοικίας παραμένουν σε υψηλά επίπεδα και ο τραπεζικός δανεισμός για την απόκτηση κατοικίας έχει πλέον γίνει απρόσιτος. Από αυτό, ακριβώς, δημιουργείται αυτή η αντίφαση στην ελληνική – και όχι μόνο – κοινωνία, με το φαινόμενο οι στεγαστικές ανάγκες είναι μεγάλες, ενώ το στεγαστικό απόθεμα που μένει χωρίς χρήστες να μεγεθύνεται όλο και περισσότερο, με εκατοντάδες χιλιάδες κενά εγκαταλελειμμένα και απούλητα κτίρια.

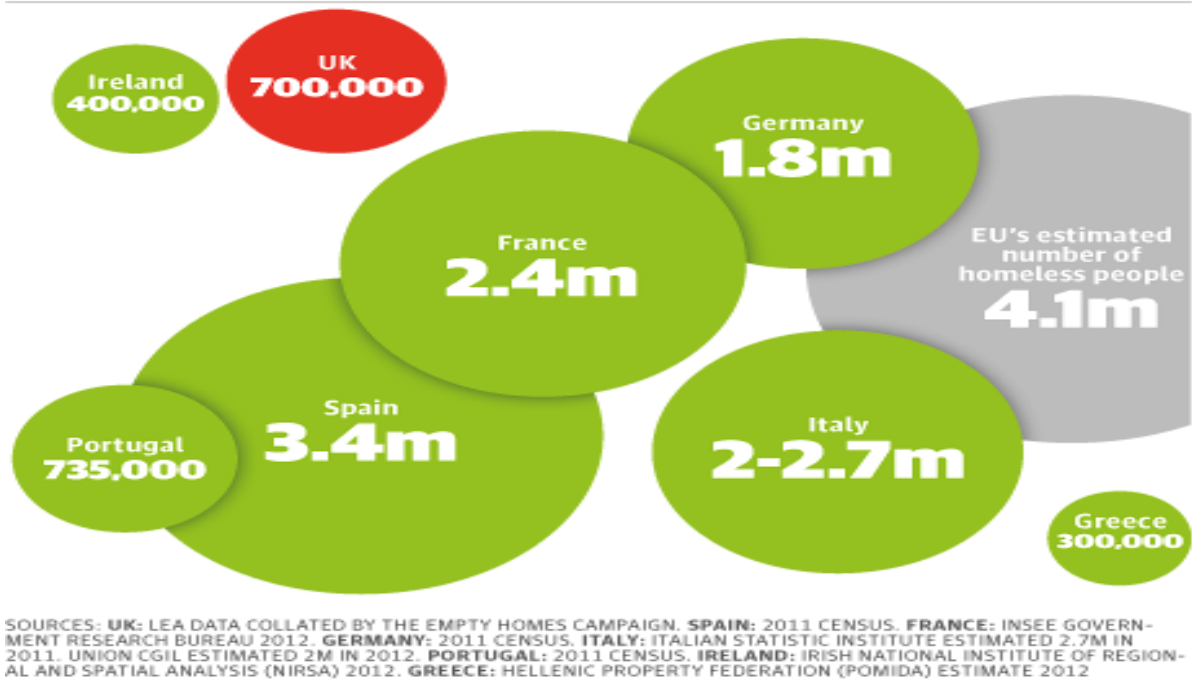
Στον αντίποδα των κερδοσκοπικών πρακτικών αναπτύσσονται πρακτικές «από τα κάτω» με σκοπό τον περιορισμό των εξόδων για την κατοικία. Έτσι αναδεικνύονται νέες μορφές κατοίκησης στον αστικό χώρο, όπως μορφές συγκατοίκησης και σχήματα φιλοξενίας, ενίσχυση της διευρυμένης οικογένειας, μετεγκατάσταση σε ιδιόκτητη κατοικία σε άλλη περιοχή της Αθήνας ή άλλη πόλη, καθώς και καταλήψεις κενών κτιρίων³.

Σύμφωνα με έρευνα της Guardian, το 2014, υπήρχαν 11 εκατομμύρια κενές κατοικίες σε όλη την Ευρώπη, αριθμός ικανός για να καλυφθούν εις διπλούν οι ανάγκες των

³ Βαταβάλη Φ., Σιατίτσα Δ., *Η «κρίση» της κατοικίας και η ανάγκη για μία νέα στεγαστική πολιτική*, 2011 στο <https://encounterathens.wordpress.com/2011/05/11/stegastikespolitikes/>.

αστέγων ανά τον κόσμο. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, οι κενές κατοικίες υπολογίστηκαν, με βάση στοιχεία της Π.ΟΜ.ΙΔ.Α. (2012), στις 300.000⁴.

Number of empty properties across Europe

Εικόνα 1 - Κενές ιδιοκτησίες στην Ευρώπη (Πηγή: Guardian, 2014).

Ενώ, κατά τις αρχές της δεκαετίας του '90, στην Ελλάδα, το φαινόμενο των αστέγων θεωρούνταν «εισαγόμενο», λόγω της μεγάλης εισροής μεταναστών και αιτούντων άσυλο κυρίως από χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, με την οικονομική κρίση του

⁴ Neate R., *Scandal of Europe's 11m empty homes*, 2014 στο <http://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice>.

2008, ο αριθμός των αστέγων εκτοξεύθηκε, με την προσθήκη των λεγόμενων «νέων αστέγων», που ανήκουν σε κοινωνικο-οικονομικά ευπαθείς ομάδες που έχουν πληγεί από την κρίση αυτή. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, ο αριθμός των ατόμων που διαβιούν εκτός στέγης ή σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης στην Ελλάδα ανέρχεται σε 20.000, αριθμός που συνεχώς αυξάνεται. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση αστέγων συναντάται στα μεγάλα αστικά κέντρα. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους 20.000 αστέγους, οι 11.000 βρίσκονται στη Αθήνα⁵.

Στόχος της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει την έννοια της αυτοδιαχείρισης ως τρόπο οργάνωσης, εστιάζοντας στο ζήτημα των καταλήψεων στέγης εγκαταλελειμμένων κτιρίων, ως εναλλακτική και άμεση απάντηση στην ανάγκη στέγασης, αλλά και ως μορφή εναντίωσης απέναντι στο κράτος και στην ίδια την ιδιοκτησία, και το κατά πόσο υφίστανται προοπτικές ενσωμάτωσης στην ελληνική νομοθεσία διατάξεων προστατευτικών για τους εμπλεκόμενους στις καταλήψεις αυτές. Μεθοδολογικά, το ερώτημα αυτό προσεγγίζεται, κατ' αρχάς, μέσα από κείμενα και έρευνες, που έχουν μελετήσει το ζήτημα της αυτοδιαχείρισης, ιστορικά και μέχρι σήμερα, και με την

⁵ Κατσάκος Π., *Γιατί να υπάρχουν άστεγοι όταν έχουμε τόσα άδεια σπίτια;*, 2014 στο <http://www.vice.com/gr/read/ta-adeia-spitia>.

παρουσίαση ορισμένων παραδειγμάτων που ανέδειξαν την ιδέα αυτή, καθώς και των κινημάτων καταλήψεων στέγης, τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα, με επίκεντρο την Αθήνα, λιγότερο με τη μορφή κινήματος κατοικίας και περισσότερο με τη μορφή έκφρασης ενός εναλλακτικού τρόπου οργάνωσης και διαβίωσης, στοχεύοντας να δοθεί μία γενική παρουσίαση της ιδέας και των σκοπών μίας κατάληψης, ως αποκρυστάλλωση της έννοιας αυτής της αυτοδιαχείρισης.

Επιπροσθέτως, χρησιμοποιούνται συνεντεύξεις συμμετεχόντων σε καταλήψεις, πρωτογενείς και δευτερογενείς, και διακηρύξεις των καταλήψεων αυτών, ώστε να κατανοηθεί βαθύτερα η λογική και το σκεπτικό τους, αλλά και να παρουσιαστεί αναλυτικότερα η οργάνωσή τους. Τέλος, επιχειρώντας να διερευνηθεί το κατά πόσο οι καταλήψεις αυτές έχουν τη δυνατότητα να λάβουν μία κάποια «νομιμοποίηση», όχι με την έννοια της κτήσης τίτλου, αλλά με την αποφυγή της δίωξης, υπό προϋποθέσεις, συνεπώς, περισσότερο, με την έννοια της νομικής προστασίας, θα παρουσιαστεί μία νομική ανάλυση του ‘αδικήματος’ αυτού της κατάληψης, και, με τη χρήση της υφιστάμενης νομοθεσίας και νομολογίας, καθώς και με τη συζήτηση με

δικηγόρο που έχει ασχοληθεί, σε μεγάλο βαθμό, με μεγάλες δίκες καταλήψεων, θα επιχειρηθεί να προταθούν δυνατότητες νομικής προστασίας των εμπλεκομένων στις καταλήψεις αυτές στέγης, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

2. Οι απαρχές της ιδέας της αυτοδιαχείρισης - ορισμένα από τα βασικότερα εγχειρήματα στην ιστορία

Η έννοια της αυτοδιαχείρισης είχε ήδη διατυπωθεί από το Μπακούνιν αναφερόμενος στην αυτοδιεύθυνση των λαϊκών τάξεων στα μέσα του 19ου αιώνα, επηρεασμένος από την Παρισινή Κομμούνια του 1871.

Σχετικά παραδείγματα ακολούθησαν στη Ρωσία, όπου μετά την επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1917, οι εργάτες πήραν τον έλεγχο των εργοστασίων στα χέρια τους, αλλά και στην Ισπανία, κατά την περίοδο 1936-1939.

Ο όρος αυτοδιαχείριση, ωστόσο, με τη σημερινή του μορφή, εμφανίστηκε, για πρώτη φορά, στη Γιουγκοσλαβία, μετά την απελευθέρωσή της, κατά τη δεκαετία του 1940-1950 και κυρίαρχος εμπνευστής του ήταν ο Έντβαρντ Καρντέλι, οικονομολόγος και Μαρξιστής θεωρητικός, και τότε Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Τίτο. Τον Ιούνιο του

1950, η αυτοδιαχείριση των επιχειρήσεων κατοχυρώθηκε και με νόμο που κατατέθηκε από τον ίδιο τον Τίτο στο κοινοβούλιο. Αρχικά, η κυριότητα των επιχειρήσεων θα παρέμενε στο κράτος, αλλά η διαχείρισή τους θα ανατίθεντο στους εργαζόμενους. Η διοίκηση ασκούνταν από μία γενική συνέλευση και μία επιτροπή διαχείρισης. Καθώς, όμως, η “ιεραρχία” παρέμεινε και οι εργάτες δεν είχαν κάποια ουσιαστική εξουσία στη λήψη αποφάσεων, το 1965, με μία νέα μεταρρύθμιση, καταργήθηκε ο φόρος στα έσοδα των επιχειρήσεων και το βασικό μέρος των κερδών θα επέστρεφε στις εργατικές κολεκτίβες, οι οποίες είχαν, πλέον, όλες τις ευθύνες της διαχείρισης⁶. Οι επιχειρήσεις αυτές ιδρύονταν είτε από το κράτος, είτε από τις επιμέρους δημοκρατίες, είτε από τοπικές κρατικές υπηρεσίες και ο ιδρυτής όφειλε να παράσχει τα παραγωγικά μέσα ενώ το κεφάλαιο θα παρεχόταν από την Κεντρική Τράπεζα⁷.

Στο Μεξικό, μετά την εξέγερση των Ζαπατίστας (EZLN), τον Ιανουάριο του 1994, και καθώς οι διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση του PRI απέβησαν άκαρπες, οι EZLN προχώρησαν στη δημιουργία 32 «αυτόνομων δήμων-κοινοτήτων» στο Τσιάπας και

⁶ Davranche G., *Πρώην Γιουγκοσλαβία: Αναδρομή στη Γιουγκοσλαβική “Αυτοδιαχείριση”*, Αυτοδιαχείριση, Μια ιδέα πάντα επίκαιρη, οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2015, σ. 94.

⁷ Παλάγκας Μ., *Η Γιουγκοσλαβία του Στρατάρχη Τίτο: Μία εικόνα της Γιουγκοσλαβίας μέσα από την εφημερίδα “Το Βήμα” (Ιούνιος 1956)*, Οκτώβριος 2012 στο www.grafidaskapani.wordpress.com.

εφάρμοσαν μερικώς τα αιτήματα τους χωρίς υποστήριξη από την κυβέρνηση, αλλά με μικρή χρηματοδότηση από διεθνείς οργανισμούς (ΜΚ)⁸. Υιοθετώντας δικές τους μορφές αυτοκυβέρνησης, θέτοντας ως βάση το συλλογικό συμφέρον και τις αρχές της άμεσης δημοκρατίας με τη συμμετοχή όλων των πολιτών στις αποφάσεις, έθεσαν τα θεμέλια μίας νέας πρωτοβουλίας τοπικής αυτονομίας και αυτοδιαχείρισης. Το πνεύμα και η νοοτροπία του ζαπατιστικού κινήματος αποκρυσταλλώνεται σε μία φράση: *“Από την επαναστατική πρωτοπορία στο “διοικούμε υπακούοντας”, από την κατάληψη της εξουσίας από τα πάνω στη δημιουργία της διακυβέρνησης από τα κάτω, από την πολιτική των επαγγελματιών στην πολιτική της καθημερινότητας, από τους ηγέτες στους λαούς, από την περιθωριοποίηση του φύλου στην άμεση συμμετοχή των γυναικών, από το χλευασμό του άλλου στον εγκωμιασμό της διαφορετικότητας”*⁹.

Την ίδια περίοδο, στην Ουαλία, θα συντελεστεί ένα ακόμα εγχείρημα αυτοδιαχείρισης, σημείο αναφοράς για τους αγώνες της εργατικής τάξης. Οι εργαζόμενοι του Tower Colliery, θα ανακτήσουν το ανθρακωρυχείο που κλείνει και, επενδύοντας τις αποζημιώσεις τους, θα το αγοράσουν και θα γίνουν ιδιοκτήτες του, κατορθώνοντας

⁸ Αφιέρωμα: Zapatistas στο http://zbaro.blogspot.gr/2010/09/zapatistas_17.html.

⁹ E.Z.L.N., subcomandante Marcos - subcomandante Moises, *οι λέξεις της σιωπής*, εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη 2014, σ.21

να επιστρέψουν την επιχείρηση στην κερδοφορία, να προσλάβουν προσωπικό, να εκσυγχρονίσουν τις μηχανές και να αυξήσουν σημαντικά τους μισθούς, καταργώντας τα προσωπικά πριμ που προκαλούσαν έναν νοσηρό ανταγωνισμό. Την εξουσία διαχείρισης είχε η συλλογικότητα των εργαζομένων. Το εγχείρημα αυτό διήρκεσε μέχρι και τον Ιανουάριο του 2008, όποτε και εξαντλήθηκαν τα αποθέματα άνθρακα¹⁰.

Εξίσου σημαντικά είναι και τα παραδείγματα της Αργεντινής, όπου, μετά την εξέγερση του Δεκεμβρίου του 2001, ανακτήθηκαν από τους εργαζομένους πολλές επιχειρήσεις που είχαν εγκαταλειφθεί από τα αφεντικά, δημιουργήθηκαν λαϊκές συνελεύσεις, επιτροπές ανέργων (*riqueteros*) και καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, εγκαταλελειμμένοι χώροι χρησιμοποιήθηκαν ως εστιατόρια για τους πιο φτωχούς κατοίκους.

Η αυτοδιαχείριση γεννήθηκε και αναπτύσσεται μέσα σε μία αντιφατική κοινωνία που τείνει προς μία γενικότερη ενσωμάτωση και μία αυστηρά οργανωμένη συνοχή. Συνιστά, λοιπόν, και εμφανίζει τη μόνη μορφή κινήματος αποτελεσματικής πρόκλησης σε μία τέτοια κοινωνία, συμπιπτοντας, έτσι, με την ιδέα της ελευθερίας. Η αυτοδιαχείριση γεννιέται από αυτές τις αντιφάσεις, με μία τάση να τις λύνει και να τις

¹⁰ Davranche G., *Μεγάλη Βρετανία: Tower Colliery, το ορυχείο στους ανθρακωρύχους, Αυτοδιαχείριση, Μια ιδέα πάντα επίκαιρη, οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2015, σ. 104.*

ξεπερνά και, ταυτόχρονα, προσθέτει μία νέα, κύρια, βασική και ανώτερη αντίφαση στις ήδη υπάρχουσες, με το υπάρχον σύστημα κράτους, το οποίο ισχυρίζεται ότι αποτελεί τον μόνο οργανωτή, το μόνο ορθολογισμό και τη μόνη ενοποιητική δύναμη της κοινωνίας. Η έννοια αυτή της αυτοδιαχείρισης θα πρέπει να εξετάζεται από δύο διαφορετικές οπτικές: ως μέσο πάλης και αλλαγής πλεύσης και ως μέσο αναδιοργάνωσης της κοινωνίας, μεταμορφώνοντάς της από τη βάση της ως την κορυφή, από την καθημερινή ζωή ως το Κράτος. Δεν θα πρέπει, τέλος, να ξεχνιέται ότι η κοινωνία δεν αποτελείται από ένα άθροισμα στοιχειωδών μονάδων, αλλά αποτελεί ένα «όλο», ένα σύνολο. Οποιαδήποτε απόπειρα αυτοδιαχείρισης, ακόμα και μία ριζοσπαστική, που θα εγκαθίσταντο μόνο σε αυτόνομα, επιμέρους τμήματα, χωρίς να καλύπτει το «όλο» θα ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία¹¹.

3. Η σημασία της αυτοδιαχείρισης ως κοινωνικό κίνημα

Οι αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι θα μπορούσε κανείς να πει ότι επιτελούν λειτουργία κοινωνικού κέντρου (social center). Μέσα από τις αλληλέγγυες λειτουργίες και την

¹¹ Supek R., *The sociology of Workers' Self-management*, Self-governing Socialism, International Arts and Sciences Press, New York, 1975, σ. 19.

αυτοοργάνωση, ακολουθούν μεθόδους που απαιτούν μία διάρθρωση σχέσεων βασισμένη στην ισότητα και στην άρνηση της ιεραρχίας, δίνοντας στο ατομικό νόημα μέσα από το συλλογικό.

Με φάσμα δραστηριοτήτων και υπηρεσιών από ανταλλακτικά παζάρια και δανειστικές βιβλιοθήκες μέχρι δίκτυα υποστήριξης μειονοτήτων, αλλά και με περισσότερες οργανωμένες μορφές ως αυτοδιαχειριζόμενα καφενεία και επιχειρήσεις, οι χώροι αυτοί βασίζονται στις δεξιότητες που οι συμμετέχοντες έχουν να προσφέρουν, αλλά και στην υποστήριξη της εκάστοτε κοινότητας, συνδέοντας τις γειτονιές με τους κατοίκους τους και, ταυτόχρονα, αποτελώντας μοναδική σανίδα σωτηρίας για αναρίθμητα εγκαταλελειμμένα κτίρια¹².

Τα κοινωνικά κέντρα είναι, πολύ συχνά, εγκαταλελειμμένα κτίρια -όπως αποθήκες, εργοστάσια, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, σχολεία- που έχουν καταληφθεί από τους

¹² Γιαννοπούλου Ε., *Γιατί οφείλουμε να υπερασπιζόμαστε τις καταλήψεις;*, Red Notebook, Ιανουάριος 2013.

καταληψίες και έχουν μετατραπεί σε πολιτιστικά και πολιτικά κέντρα, ρητά ελεύθερα τόσο από την αγορά όσο και από τον έλεγχο του κράτους¹³.

Φέρνοντας κατά νου την έννοια της “ετεροτοπίας”, όπως την έχει ερμηνεύσει ο Lefebvre, μέσα από τους χώρους αυτούς μπορούν να γεννηθούν εναλλακτικές, απ’ τις κυρίαρχες μορφές, υποκειμενικότητες, χωρίς να ηγεμονεύει η εμπορευματοκεντρική ιδεολογία αλλά αναπτύσσονται διαφορετικές μορφές κοινωνικών σχέσεων. Σε αντίθεση, λοιπόν, με την “ισοτοπία”, η οποία είναι η κυρίαρχη μορφή οργάνωσης του χώρου, το «κανονικό», το κέντρο, οι “ετεροτοπίες” αποτελούν ανταγωνιστικούς, περιφερειακούς χώρους. Όπως αναφέρει ο Σταυρίδης, σύμφωνα με την ερμηνεία του K. Hetherington, οι ετεροτοπίες είναι χώροι όπου δοκιμάζονται νέες μορφές συγκρότησης μίας νέας τάξης στην κοινωνική ζωή. Δεν πρόκειται για τόπους περιθωριακούς ή για τόπους μόνιμα αποκλεισμένους από από την τάξη του χώρου μιας κοινωνίας. Είναι μάλλον κάτι σαν κοινωνικά πειραματικά εργαστήρια όπου παίρνουν μορφή νέες συμπεριφορές, υλοποιούνται νέες αξίες,

¹³ N. Klein, *Squatters in white overalls*,
<http://www.theguardian.com/world/2001/jun/08/globalisation.comment>.

συγκροτούνται νέα υποκείμενα δράσης, οργανώνονται νέα κέντρα αναφοράς και εξουσίας («εναλλακτικές τακτοποιήσεις» (alternative social orderings)¹⁴.

Ταυτόχρονα, οι κοινωνικοί αυτοί αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι, αποτελούν τον λεγόμενο “ τρίτο χώρο ” (thirdplace, thirdspace), μία έννοια μεταξύ κατοικίας και εργασίας, μεταξύ υλικού και πνευματικού που, σε αντιπαράθεση με μία δυαδική οπτική του χώρου, εισάγει μία νέα τρίτη θεώρηση (thirding). Σύμφωνα με το Soja *«το thirding εισάγει μια “άλλο-από” επιλογή που μιλάει και κριτικάρει μέσα από την ετερότητά της. Δεν προκύπτει, απλά ως αθροιστικός συνδυασμός των δύο προηγούμενων πόλων, αλλά περισσότερο ως διαταραχή, αποδόμηση και δοκιμαστική ανασύσταση της υποτιθέμενης ολιστικότητάς τους, παράγοντας μια ανοιχτή εναλλακτική που είναι όμοια και ταυτόχρονα εξαιρετικά διαφορετική από αυτούς ... Το thirding παράγει αυτό που θα μπορούσε να αποκαλεστεί συσσωρευτική τριαλεκτική που είναι ριζικά ανοιχτή σε επιπρόσθετες ετερότητες, σε μια συνεχή διεύρυνση της χωρικής γνώσης»*¹⁵.

¹⁴ Σταυρίδης Σ., *Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό*, Ουτοπία, τεύχος 31, 1998, σ. 56. βλ. και K. Hetherington, *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*, Routledge, London, 1997.

¹⁵ Soja, E., *Thirdspaces. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Οξφόρδη: Blackwell, 1996, σ.61.

Ως πιθανοί “τρίτοι χώροι” έχουν αναφερθεί: καφενεία και καφετέριες, μπαρ και παμπ, εστιατόρια, εμπορικά κέντρα, καταστήματα, αγορές, κομμωτήρια, κουρεία και καταστήματα ομορφιάς, κέντρα αναψυχής, κινηματογράφοι, σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, σύλλογοι και οργανώσεις, βιβλιοθήκες, πάρκα και άλλοι χώροι υπαίθριας αναψυχής, δρόμοι, γειτονιές, αυλές, σπίτια και διαμερίσματα.¹⁶

Στον τρίτο αυτό χώρο δημιουργείται ένα πεδίο στο οποίο μπορεί να εκδηλωθούν ριζικές αμφισβητήσεις και ρήξεις στην κοινωνική πραγματικότητα. Είναι ο βιωμένος χώρος, με μορφές αδιαμεσολάβητες απ’ τα κυρίαρχα πρότυπα, μορφές οικειοποίησης του χώρου, άμεσες, με «ανορθολογική» όψη, που δεν εντάσσονται στα πλαίσια της ομαλής καπιταλιστικής αναπαραγωγής¹⁷.

Ο επαναστατικός σκοπός της αυτοδιαχείρισης είναι η κατάργηση όλων των μορφών της ανθρώπινης καταπίεσης και φτώχειας, καθώς και η απελευθέρωση κάθε ανθρώπου για γεμάτη, πλουσιότερη ζωή σε μία αληθινά ανθρώπινη κοινωνία¹⁸.

¹⁶ Jeffres L. et al., *The Impact of Third Places on Community Quality of Life*, Applied Research in Quality of Life 4 (4): 333–345.

¹⁷ Μ. Αργύρης, *Συζητώντας για την ετεροτοπία - οι χωροχρονικές εμπειρίες των τεράτων*, Σπουδαστική διάλεξη, ΕΜΠ, Ιούλιος 2012 στο <http://akea2011.com/2012/12/26/eterotopia/>.

¹⁸ Markovic M., *Αυτοδιαχείριση*, Επίκουρος, Αθήνα, 1975.

4. Οι καταλήψεις ως ανάγκη και ως έκφραση του κινήματος της αυτοδιαχείρισης

Στο πλαίσιο αυτό της αυτοδιαχείρισης και με βάση τις αρχές της αυτο-οργάνωσης, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης, ξεκίνησε το κίνημα των καταλήψεων, ήδη από χρόνια πριν, κάνοντας μία από τις πρώτες εμφανίσεις του το 1649 με τους Diggers στην Αγγλία, οι οποίοι καταλάμβαναν ακαλλιέργητες εκτάσεις με σκοπό να τις καλλιεργήσουν από κοινού, δηλώνοντας ότι: «η γη είναι ένα θησαυροφυλάκιο που ανήκει σε όλους»¹⁹. Κατά τις αρχές του 20ου αιώνα το κίνημα αυτό, με κύριο αίτημα την παροχή στέγης, αλλά και την αυτόνομη πολιτική και κοινωνική δράση, πήρε σάρκα και οστά με τις ονομαζόμενες “καταλήψεις στέγης”.

Το κίνημα αυτό των καταλήψεων, λειτουργώντας ανοιχτά, ασχολούνταν με τη δικτύωση και την ανάπτυξη σχέσεων με οργανώσεις ενοικιαστών και με κινήματα για το περιβάλλον ή / και άλλα κοινωνικά κινήματα. Βασική απαίτησή τους από το κράτος ήταν η προσιτή, αξιοπρεπής στέγαση και η δημιουργία κοινωνικών κέντρων, αλλά, ταυτόχρονα, ζητούσαν ριζοσπαστικές λύσεις για τα βαθύτερα αίτια της έλλειψης επαρκούς στέγασης και των κοινωνικών υποδομών.

¹⁹ Ευάγγελος Αληθινός, *Η μικρή - μεγάλη ιστορία των καταλήψεων στην Ελλάδα*, <http://tvxs.gr/news/blogarontas/i-mikri-megali-istoria-ton-katalipseon-stin-ellada>.

Οι κατειλημμένοι χώροι χρησιμοποιούνται όχι μόνο για τη συλλογική διαβίωση αλλά και για τη συλλογική αυτο-οργάνωση και ενδυνάμωση, στην περίπτωση των αυτοδιαχειριζόμενων κοινωνικών κέντρων²⁰.

Σύμφωνα με τον Ολλανδό κοινωνιολόγο Hans Pruijt, υπάρχουν πέντε βασικές κατηγορίες καταλήψεων²¹:

- 1) καταλήψεις βάσει ανάγκης- άστεγοι
- 2) καταλήψεις ως μια εναλλακτική στρατηγική στέγασης
- 3) καταλήψεις επιχειρηματικές
- 4) καταλήψεις για συντήρηση κτιρίων
- 5) πολιτικές καταλήψεις

Δεδομένης της περιορισμένης έκτασης της παρούσας εργασίας, θα εστιάσουμε στην πρώτη κατηγορία καταλήψεων, χωρίς, σε καμία περίπτωση, να παραγνωρίζεται η σημασία των υπόλοιπων, αλλά και η αναπόφευκτη, πολλές φορές, αλληλεπίδρασή τους.

²⁰ Margit Mayer, *Preface*, Squatting Europe Kollektive, Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles, New York: Autonomedia, Minor Compositions 2013, σ.2

²¹ Hans Pruijt, *Squatting in Europe*, Squatting Europe Kollektive, Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles, New York: Autonomedia, Minor Compositions 2013, σ. 21.

Την ώρα που το πρόβλημα των αστέγων είναι ανεξέλεγκτο σε παγκόσμιο επίπεδο, η παραγωγή αστικών κενών αποτελεί σύνηθες χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας. Με κτίρια να παραμένουν κενά για τεράστια χρονικά διαστήματα και την έλλειψη στέγης να διογκώνεται διαρκώς, καθίσταται σαφές ότι, σε αυτές τις περιπτώσεις, οι αγορές και τα κράτη αδυνατούν να εκπληρώσουν τον αναμενόμενο ρόλο τους ως προς την αποτελεσματική κατανομή του χώρου.

Αντί, λοιπόν, να ζουν στους δρόμους, πολλοί έχουν πάρει, ανά καιρούς, την κατάσταση στα χέρια τους και έχουν δημιουργήσει χώρους στέγασης στα κενά αυτά κτίρια για να υποστηρίξουν τη διαβίωσή τους. Με αυτόν τον τρόπο, οι καταλήψεις, όχι μόνο αποτελούν λύση στο εκτεταμένο πρόβλημα της έλλειψης στέγασης, αλλά, ταυτόχρονα, αποτρέπουν την αποσύνθεση ιδιοκτησιών, καταλαμβάνοντας και δίνοντας ζωή στα αχρησιμοποίητα ακίνητα. Σύμφωνα με τον Kearns, ο οποίος μελέτησε, εκτενώς, τις καταλήψεις στο Λονδίνο, *“Οι καταλήψεις θεωρούνται όλο και περισσότερο ως μια κατεξοχήν λογική και οικονομική χρήση των άδειων αστικών*

δομών»²². Οι καταληψίες, επομένως, δημιουργούν μία παραγωγική χρήση του ακινήτου εκεί που δεν υπήρχε καμία. Οι καταλήψεις αναγνωρίζουν μία υλική ανάγκη, αυτήν της στέγασης και τη λύνουν με μία δράση, ακολουθώντας τη λογική κατανομής πλούτου και υλικών αγαθών ή πόρων, από την αναποτελεσματικότητα των οποίων γεννήθηκε εξ αρχής η ανάγκη αυτή²³.

Σύμφωνα με τον Colin Ward «*Η κατάληψη είναι η παλαιότερη μορφή διακατοχής στον κόσμο και όλοι καταγόμαστε από καταληψίες. Αυτό ισχύει τόσο για τη βασίλισσα (του Ηνωμένου Βασιλείου) με τα 176.000 στρέμματά της, όπως και για το 54% των ιδιοκτητών στη Βρετανία που είναι ιδιοκατοικούντες. Όλοι είναι οι τελικοί αποδέκτες της κλεμμένης γης -γιατί το να θεωρήσουμε τον πλανήτη μας ως εμπόρευμα προσβάλλει κάθε δυνατή αρχή των φυσικών δικαιωμάτων*»²⁴. «*Η χώρα είναι γεμάτη με άδεια σπίτια και υπάρχουν χιλιάδες άστεγοι. Όταν οι καταληψίες, λογικά, συνδυάσουν αυτά τα δύο το αποτέλεσμα μπορεί να είναι ηλεκτρισμένο, καταπληκτικό και ενίοτε καταστροφικό*».

²² Kearns Kevin, *Intraurban Squatting In London*, Annals of the Association of American Geographers 69.4 (1979), σ. 589-98

²³ Reeve Kesia. *Squatting Since 1945: The Enduring Relevance of Material Need*, Housing and Social Policy: Contemporary Themes and Critical Perspectives. By Peter Somerville and Nigel Sprigings, London, Routledge, 2006

²⁴ Ward Colin, *The early squatters*, Squatting, The real story, Bay Leaf Books, 1980, σ. 104.

4.1. Καταλήψεις στην Ευρώπη

Στην Ευρώπη το κίνημα των καταλήψεων, ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1960, με την Ολλανδία να αποτελεί έναν από τους βασικούς πρωτεργάτες, λόγω και του γεγονότος ότι διέθετε ένα νομικό πλαίσιο που ευνοούσε τις καταλήψεις, και εξαπλώθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο, το Βερολίνο και την Ιταλία.

Ηνωμένο Βασίλειο

Ένα κλασικό παράδειγμα κατάληψης βάσει ανάγκης, ήταν το «κίνημα οικογενειακών καταλήψεων» στο Ηνωμένο Βασίλειο στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και, συγκεκριμένα, το 1969, όταν ακτιβιστές αποφάσισαν να οργανώσουν στέγαση για άστεγες οικογένειες. Αυτό το έκαναν καταλαμβάνοντας και, έπειτα, διανέμοντας σπίτια, τα οποία είχαν δοθεί σε αυτούς, έπειτα από πιέσεις. Αυτά ήταν τα σπίτια που είχαν αφαιρεθεί από το κανονικό απόθεμα ενοικίασης. Ιδρύθηκε, ταυτόχρονα, μία

Συμβουλευτική Υπηρεσία Οικογενειακών Καταλήψεων (Family Squatting Advisory Service) για να οργανώσει αυτή τη διανομή, η οποία είχε ένα επί πληρωμή μέλος²⁵.

Ωστόσο, κατόπιν μίας υπόθεσης, η οποία έφτασε ως τα δικαστήρια το 1973 (υπόθεση McPhail vs. Persons Unknown), και στην οποία κρίθηκε ότι ο ιδιοκτήτης μπορούσε να επανεισέλθει σε μία κατειλημμένη ιδιοκτησία και να απωθήσει τους καταληψίες, στην ουσία μεταφέροντας όλη την ισχύ στα χέρια του ιδιοκτήτη και όχι των διαμενόντων στο χώρο, δημιουργήθηκε ένα ρήγμα μεταξύ αυτών που μάχονταν για τα δικαιώματα των καταληψιών στην FSAS, θεωρώντας ότι η οργάνωση δεν έκανε ό,τι μπορούσε για να προστατεύσει τα δικαιώματα αυτά.

Μετεξέλιξη της ως άνω Συμβουλευτικής Υπηρεσίας Οικογενειακών Καταλήψεων ήταν η Συμβουλευτική Υπηρεσία Καταληψιών (Advisory Service for Squatters, εφ' εξής ASS). Η ASS ιδρύθηκε το 1975 και λειτουργεί, ακατάπαυστα, έκτοτε παρέχοντας νομικές και πρακτικές συμβουλές σε καταληψίες και άστεγους. Εκδίδει από το 1976 το Squatters Handbook, με τελευταία έκδοση την δέκατη τρίτη, έχοντας πουλήσει πάνω από 150.000 αντίτυπα.

²⁵ Βλ. Pruijt, σ. 22.

Μέχρι προσφάτως, η κατάληψη στην Αγγλία και την Ουαλία αποτελούσε αστικό και όχι ποινικό ζήτημα. Συγκεκριμένα, βάσει του άρθρου 6 του Criminal Law Act 1977, αποτελούσε αδίκημα να εισβάλει κάποιος με τη βία σε κτίριο που είναι κατειλημμένο. Αυτό σήμαινε ότι δεν μπορούσε να εισέλθει η αστυνομία και να εκδιώξει με τη βία τους καταληψίες, αλλά και ότι, σε περίπτωση που υφίστατο “νόμιμη κατάληψη” του κτιρίου, με την έννοια ότι δεν εισήλθε ο καταληψίας καταστρέφοντας την είσοδο, ο ιδιοκτήτης θα έπρεπε να αποδείξει στο δικαστήριο ότι εκείνος και όχι ο καταληψίας έχει το δικαίωμα να διαμένει στο κτίριο, φυσικά, με τη δυνατότητα ανταπόδειξης ή προβολής ισχυρισμού ελλιπών στοιχείων από την πλευρά του καταληψία. Ο δικαστικός αυτός αγώνας θα μπορούσε να διαρκέσει για χρόνια²⁶.

Μόλις πριν τέσσερα χρόνια, με το άρθρο 144 του Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012, ποινικοποιήθηκε η καταπάτηση ξένης οικιστικής ιδιοκτησίας. Ο νόμος αυτός, ωστόσο, δεν καλύπτει περιπτώσεις όπου:

- η ιδιοκτησία δεν είναι κατοικημένη,

²⁶ Lee Tusman, *Really Free Culture Anarchist Communities, Radical Movements and Public Practices*, Pedia Press, σ. 31.

- οι άνθρωποι είναι ή ήταν μισθωτές (συμπεριλαμβανομένων των υπο-ενοικιαστών)

του ακινήτου,

- οι άνθρωποι έχουν (ή είχαν) μια συμφωνία με κάποιον με το δικαίωμα στην

ιδιοκτησία,

- οι άνθρωποι στην ιδιοκτησία δεν σκοπεύουν να ζήσουν εκεί.

Ουσιαστικά, αν ένα κτίριο ή μέρος του κτιρίου έχει σχεδιαστεί για χρήση κατοικίας

προτού καταληφθεί, είναι οικιστικό. Καταστήματα, μπαρ, αποθήκες κλπ είναι μη

οικιστικά. Απαιτείται εύλογη γνώση του γεγονότος της καταπάτησης, διαφορετικά ο

νόμος δεν έχει εφαρμογή. Ο νέος νόμος δεν δίνει στους ίδιους τους ιδιοκτήτες, ή τους

αντιπροσώπους τους, δικαιώματα χρήσης βίας ή απειλών κατά των καταληψιών και

μόνο η αστυνομία έχει την εξουσία να εισβάλει και να εφαρμόσει το νέο νόμο²⁷.

Γερμανία

Στη δεκαετία του 1970, οι καταλήψεις στις δυτικές γερμανικές πόλεις οδήγησε σε «μία

αυτόνομη αστική αντικουλτούρα με δική της υποδομή τύπου, αυτοδιαχειριζόμενες

²⁷ <http://www.squatter.org.uk/for-new-squatters/squatting-made-less-simple/>.

συλλογικότητες και οικοδομικούς συνεταιρισμούς, φεμινιστικές ομάδες, και η οποία, σύντομα, ήταν έτοιμη να παρέμβει στην τοπική και ευρύτερη πολιτική²⁸. Το κίνημα Αυτονομη προστάτευε τις καταλήψεις ενάντια στις εξώσεις και συμμετείχε σε ριζοσπαστικές άμεσες δράσεις.

Στο Βερολίνο, κατά την περίοδο 1967-1977, η οποία ονομάστηκε “κόκκινη δεκαετία” από το Γερμανό ιστορικό Gerd Koenen, άνοιξε ο δρόμος για τη δράση και την εξάπλωση των κοινωνικών κινήματων, τα οποία έβρισκαν καταφύγιο στις πλειάδες άδειων κτιρίων που βρέθηκαν να υπάρχουν τόσο από τη μία όσο και από την άλλη πλευρά του Τείχους. Ο αστικός σχεδιασμός που εφαρμόζαν οι αρχές και από τις δύο πλευρές του τείχους οδηγούσε στην παραμέληση των πανέμορφων ιστορικών παλιών κτιρίων *altbau* της πόλης²⁹. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, ο αριθμός των μελών των εναλλακτικών ομάδων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή άγγιζε τις 100.000. Στην έρευνα που πραγματοποίησαν οι Γερμανοί κοινωνιολόγοι Andrej Holm και Armin Kuhn το 2010 με τίτλο ‘Καταλήψεις και Αστική Ανανέωση: Η

²⁸ Βλ. 26, Lee Tusman, σ. 20.

²⁹ Χατζηγιάννης Σ., *Βερολίνο - Από τις εναλλακτικές οάσεις στην τρέντι αστική ανάπτυξη*, Ελευθεροτυπία, Περιοδικό Ε, 03.02.2013.

Αλληλεπίδραση των Καταλήψεων και Στρατηγικές Αστικής Ανανέωσης στο Βερολίνο' αναφέρουν ότι 27.000 διαμερίσματα έμειναν ακατοίκητα το 1978. Οι ιδιοκτήτες των σπιτιών και οι οικοδομικές εταιρείες σκόπιμα άφηναν τα σπίτια να εγκαταλειφθούν με την προσδοκία ότι στη συνέχεια θα μπορούσαν να τα κατεδαφίσουν και να τα ξαναχτίσουν ή ριζικά να τα εκσυγχρονίσουν χρησιμοποιώντας κρατικές χρηματοδοτήσεις, ώστε τελικά να τα χρεώνουν με υψηλότερα ενοίκια³⁰.

Οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με μία ακραία στεγαστική πολιτική που εφαρμόζε η τότε κυβέρνηση των Γερμανών σοσιαλδημοκρατών του SPD με σωρεία παράνομων εξώσεων, οδήγησαν σε μία έξαρση του κινήματος των καταλήψεων, με αποτέλεσμα να έχουν καταληφθεί περίπου 165 σπίτια μέχρι το καλοκαίρι του 1981.

Το κίνημα των *Autonomen* προστάτευε τις καταλήψεις, οι οποίες θεωρούνταν παράνομες, από εξώσεις. Οι καταλήψεις γίνονταν, κυρίως, για στεγαστικούς και κοινωνικούς σκοπούς και, στο Βερολίνο, έγιναν γνωστές με τον όρο *instandbesetzen*, από το *instandsetzen* (ανακαίνιση) και *besetzen* (κατάληψη).

³⁰ Holm A., Kuhn A., *Squatting and Urban Renewal: The Interaction of Squatter Movements and Strategies of Urban Restructuring in Berlin*, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35, No. 3. (2011), pp. 645.

Ιταλία

Όπως στη Γερμανία, έτσι και στην Ιταλία, οι καταλήψεις είναι παράνομες και δεν βρίσκουν κάποιο νόμιμο έρεισμα. Οι πρώτες καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων ξεκίνησαν το 1968 με τις αριστερές κινήσεις Lotta Continua και Potere Operaio. Από τη διάλυση αυτών των δύο κινημάτων γεννήθηκε η Autonomia Operaia, που αποτελείται από μια μαρξιστική-λενινιστική και μαοϊκή πτέρυγα και, επίσης, από μια αναρχική και πιο ελευθεριακή. Αυτές οι καταλήψεις είχαν μαρξιστικό-λενινιστικά (αλλά και σταλινικά και μαοϊκά) ιδεώδη και προέρχονται από την αριστερή πτέρυγα της Autonomia. Οι μαχητές του ιταλικού ένοπλου αγώνα (η Νέων Ερυθρών Ταξιαρχιών) συνδέθηκαν με αυτές τις καταλήψεις³¹.

Ένα ακόμα μεγάλο κύμα καταλήψεων στέγης ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970. Για δύο χρόνια, μέχρι το 1971, έγιναν εκτεταμένες καταλήψεις κενών σπιτιών, φτάνοντας στο αποκορύφωμα την 29η Οκτωβρίου. Για δύο ημέρες, 3.300 διαμερίσματα καταλήφθηκαν κινητοποιώντας δέκα τρεις με δέκα τέσσερις χιλιάδες οικογένειες. Ενώ η εθνική ένωση ενοίκων δημοσίων κατοικιών (Unione Nazionale Inquilini

³¹ Βλ. 26, Lee Tusman, σ. 21-22.

Assegnatari) προωθούσε μόνο την κατάληψη δημοσίων κατοικιών ως μέσο διαπραγμάτευσης με τους θεσμούς, εξωκοινοβουλευτικοί οργανισμοί, όπως η Autonomia Operaia, στόχευαν ιδιωτικές κατοικίες, απαιτώντας ενοίκια ίσα με το 10% του μισθού του καθενός. Ένα διάσημα σλόγκαν που κυκλοφορούσε ως *γκραφιτι* στους τοίχους της πόλης κατά τη δεκαετία του 1970 ήταν “*La casa si occupa, l’occupazione si difende*” (καταλάβετε σπίτια, υπερασπιστείτε την κατάληψη)³².

Στο κύμα αυτό, το οποίο ξεκίνησε από τη Ρώμη και εξαπλώθηκε ως το Τορίνο, μέχρι τον Οκτώβρη του ίδιου έτους, οι καταλήψεις της Ρώμης κυριαρχούνταν από μέλη της Lotta Continua, αλλά υπήρχε και χώρος για τους Ρωμαίους αυτονομιστές, ένας από τους οποίους, το Σεπτέμβρη, ήταν ο πρώτος από την Περιοχή που σκοτώθηκε σε συμπλοκές με την αστυνομία. Από την άλλη, στο Τορίνο, οι καταλήψεις χαρακτηρίζονταν από την αριθμητικά μεγάλη παρουσία εργατών εργοστασίων που εμπλέκονταν σε μία δραστηριότητα, η οποία στο παρελθόν είχε κυρίως τη συμμετοχή των περιθωριοποιημένων παραγωγικά και των “φτωχών”.

³² Marinaro, Isabella Clough, Bjørn Thomassen, eds.. *Global Rome: Changing Faces of the Eternal City*, Indiana University Press, 2014, σ. 71-72.

Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, υπήρχαν 4.000 κατειλημμένα διαμερίσματα στη Ρώμη. Τα πράγματα άλλαξαν κατά τη δεκαετία του 1980, όταν η ανάγκη για στέγαση οδήγησε πολλούς σε μόνιμες καταλήψεις και όχι ως μέσο διαπραγμάτευσης με τις αρχές³³.

Ενώ το κίνημα για την κατοικία στη Ρώμη έχει προκύψει από σταδιακές διασπάσεις στη βάση διαφωνιών κυρίως για τη μορφή των δράσεων, τις στρατηγικές συμμαχίες στις εκλογικές διαδικασίες, αλλά και τη σχέση με την εξουσία, και οι διαφορετικές οργανώσεις του κινήματος επιλέγουν να κινηθούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις παράγοντας μια σειρά από διαφοροποιημένα αποτελέσματα, εν τέλει λειτουργούν συμπληρωματικά και συνθέτουν αυτό που ονομάζεται 'κίνημα για την κατοικία στη Ρώμη'. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στο κίνημα, σήμερα υπάρχουν διαφορές με παλιότερες φάσεις, όσον αφορά στα υποκείμενα του αγώνα, τις μορφές οργάνωσης και δράσης, καθώς και τα ίδια τα κτίρια που καταλαμβάνονται. Ενώ παλιότερα οι καταλήψεις γίνονταν σε δημόσια κτίρια, σήμερα καταλαμβάνονται κυρίως ιδιωτικά κτίρια που έχουν παραμείνει κενά για πολλά χρόνια εν αναμονή αξιοποίησης,

³³ Wright Steve, *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomous Marxism*, Pluto Press, London, 2002, σ. 159.

δεύτερον, αντίθετα με το παρελθόν που οι καταλήψεις ακολουθούσαν την επέκταση της πόλης στις περιφέρειες όπου κατασκευάζονταν οι καινούργιες κοινωνικές κατοικίες, σήμερα η κεντρική χωροθέτηση των καταλήψεων, εντός του περιφερειακού δακτυλίου, αποκαλύπτει και τη δυνατότητα επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος εντός της ήδη διαμορφωμένης πόλης και, τρίτον, σε σχέση με την εσωτερική διάρθρωση και οργάνωση των καταλήψεων, ενώ παλιότερα τη διαχείριση των καταλήψεων την είχαν οι πολιτικές επιτροπές που συμμετείχαν στην κατάληψη, σήμερα η κάθε κατάληψη έχει ένα μοντέλο αυτοδιαχείρισης με μια εβδομαδιαία συνέλευση, όπου διανέμονται και μοιράζονται οι ρόλοι. Αυτές οι διαδικασίες συμβάλουν στη συγκρότηση μιας κοινότητας. Τέλος, σημαντική διαφορά είναι αλλαγή στην κοινωνική σύνθεση των καταληψιών. Σήμερα πάνω από το 50%, πολλές φορές το 70%, των συμμετεχόντων είναι μετανάστες³⁴.

³⁴ Σιατίτσα Δ., «Αιτήματα για το δικαίωμα στην κατοικία στις πόλεις της Νότιας Ευρώπης: ο λόγος και ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων», Διδακτορική διατριβή, ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ–ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ–ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, Αθήνα, Δεκέμβριος 2014, σ. 162.

Ολλανδία

Οι Ολλανδοί χρησιμοποιούν τον όρο *krakers*, αναφερόμενοι σε ανθρώπους που καταλάμβαναν σπίτια με σκοπό να κατοικήσουν σε αυτά (σε αντίθεση με τους ανθρώπους που διαρρηγνύουν κτίρια με σκοπό βανδαλισμού ή κλοπής). Με το σύνθημα 'Squatting is more than just living' ('Κατάληψη σημαίνει περισσότερα από απλή επιβίωση'), οι ολλανδοί καταληψίες επιχειρούσαν να αναδείξουν την πειραματική διάσταση της κατάληψης ως τόπου συνεχούς μεταμόρφωσης και αναζήτησης³⁵.

Μέχρι το 2010, οπότε και η κατάληψη ποινικοποιήθηκε, ένα κτίριο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί νόμιμα από κάποιον που το χρειαζόταν, αν ήταν άδειο και δεν χρησιμοποιούνταν για δώδεκα μήνες, και ο ιδιοκτήτης του δεν είχε καμία επείγουσα ανάγκη να κάνει χρήση αυτού. Η αστυνομία μπορούσε να ελέγξει αν ο χώρος χρησιμοποιούνταν, πράγματι, από τους καταληψίες. Από νομική άποψη, αυτό σημαίνει ότι θα έπρεπε να υπάρχει ένα κρεβάτι, μια καρέκλα, ένα τραπέζι και μια

³⁵ Adilkno, *Cracking the Movement: Squatting Beyond the Media*, New York: Autonomedia, 1994, σ. 35, 97.

κλειδαριά στην πόρτα που ο καταληψίας μπορούσε να ανοίξει και να κλείσει. Μετά το 2010, το κίνημα των καταλήψεων συνεχίζεται σε πολλές πόλεις. Υπάρχει συχνά μια kraakspreekuur (ώρα διαβούλευσης καταληψιών), στην οποία οι άνθρωποι που σχεδιάζουν να καταλάβουν κάποιο σπίτι μπορούν να πάρουν συμβουλές από έμπειρους καταληψίες. Στο Άμστερνταμ, όπου η κοινότητα των καταληψιών εξακολουθεί να είναι μεγάλη, υπάρχουν τέσσερις συνεδρίες kraakspreekuur σε διαφορετικές περιοχές της πόλης, και οι λεγόμενες «άγριες» καταλήψεις (wild squats) (καταλήψεις κτιρίων χωρίς τη βοήθεια της τοπικής ομάδας) δεν ενθαρρύνονται.

Στο παρελθόν, οι καταλήψεις περνούσαν, ορισμένες φορές, από μια διαδικασία νομιμοποίησης. Οι καταλήψεις απέκτησαν μια νομική βάση στην Ολλανδία το 1971, όταν το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια της οικιακής ειρήνης (huisvrede) (που σημαίνει ότι δεν μπορεί κάποιος να εισέλθει σε ένα σπίτι χωρίς την άδεια του τρέχοντος χρήστη) ισχύει και για τους καταληψίες. Ο ιδιοκτήτης του κτιρίου, λοιπόν, θα έπρεπε να λάβει δικαστική δράση (ή παράνομη δράση), προκειμένου να τους εκδιώξει. Με έναν νόμο που ψηφίστηκε το 1994, ορίστηκε ότι ήταν παράνομο να καταλάβει κάποιος ένα κτίριο το οποίο ήταν άδειο για λιγότερο από ένα έτος.

Υπήρχαν αρκετές κινήσεις για την απαγόρευση των καταλήψεων στο παρελθόν. Τον Ιούνιο του 2006, δύο υπουργοί από την ολλανδική κυβέρνηση (Sybilla Dekker και Piet Hein Donner) πρότειναν ένα σχέδιο για να καταστήσουν τις καταλήψεις παράνομες. Ωστόσο, εκπρόσωποι από τις τέσσερις μεγαλύτερες πόλεις της Ολλανδίας έγραψαν μια επιστολή δηλώνοντας ότι δεν θα ήταν προς το συμφέρον τους να απαγορεύσουν τις καταλήψεις. Την 1η Ιουνίου, 2010, η απαγόρευση των καταλήψεων έγινε αποδεκτή από το Κοινοβούλιο. Μετά από δικαστικούς αγώνες, την 28 Οκτωβρίου 2011, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ολλανδίας αποφάσισε ότι η έξωση της κατάληψης μπορεί να συμβεί μόνο μετά από παρέμβαση του δικαστή³⁶.

4.2. Οι καταλήψεις στην Ελλάδα

Απαρχές και αιτίες εμφάνισης

Το κίνημα των καταλήψεων στην Ελλάδα, δεν εμφάνισε τις κοινωνικές διαστάσεις που είδαμε στις περιπτώσεις της Ολλανδίας και της Αγγλίας, καθώς και άλλων

³⁶ Βλ. 26, Lee Tusman, σ. 23.

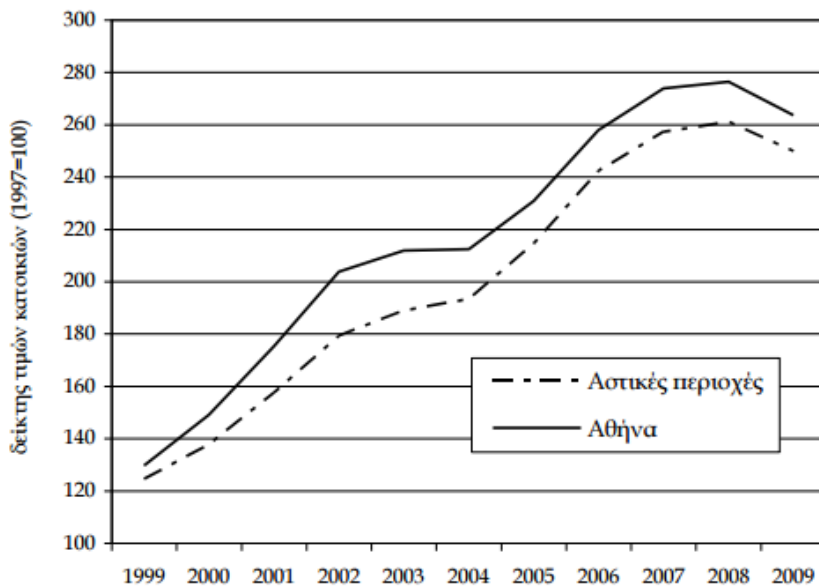
ευρωπαϊκών πόλεων, αλλά παρατηρήθηκε σε μικρότερη κλίμακα με πρώτα παραδείγματα κατά τη δεκαετία του '80. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτό οφείλεται σε ένα συνδυασμό αιτίων, από τη φύση της ελληνικής οικογένειας μέχρι την αυθαίρετη δόμηση, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι το στεγαστικό δεν αποτελούσε και αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά και δυσεπίλυτα προβλήματα της χώρας.

Η αμφισβήτηση της έννοιας της ατομικής ιδιοκτησίας από τα κινήματα, μαζί με την αντίληψη και την επιθυμία της επανοικειοποίησης της καθημερινής ζωής και της ελεύθερης δημιουργικής έκφρασης οδήγησε στην εμφάνιση των πρώτων καταλήψεων στέγης.

Η κρίση της κατοικίας, όπως εμφανίστηκε στις αρχές του '80, με αύξηση των ενοικίων, οδήγησε στις πρώτες καταλήψεις στέγης από νεανικές πολιτικές ομάδες στο κέντρο της Αθήνας, αποδίδοντάς την σε μία στρατηγική διαμόρφωσης τεχνητής έλλειψης προσφοράς περιορίζοντας το διαθέσιμο απόθεμα³⁷. Επιπλέον, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, οι τιμές γης και ακινήτων αυξάνονται δραματικά ενώ η ψαλίδα κόστους κατοικίας (ενοικιαζόμενης ή ιδιόκτητης) και εισοδημάτων ανοίγει διαρκώς. Έτσι, στη διάρκεια της εικοσαετίας, οι όροι πρόσβασης στην κατοικία

³⁷ Βλ. 33, Σιατίτσα Δ., σ. 267.

αλλάζουν δραστικά, αποκλείοντας συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες από το νέο μοντέλο παραγωγής και διάθεσης γης και οικοδομής (π.χ. νοικοκυριά πολύ χαμηλού εισοδήματος, ανέργους, μετανάστες, νέους, κ.ά.)³⁸. Έχοντας, κυρίως, ως αφορμή την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών, και χωρίς να χρησιμοποιείται η κατάληψη ως αυτοσκοπός για το λόγο αυτό, οι καταλήψεις στην Ελλάδα, πήραν, περισσότερο, τη μορφή κοινωνικών κέντρων (στεκιών), ως μέσα άσκησης πίεσης, στην κεντρική εξουσία και κοινωνικοπολιτικοί χώροι αυτοδιαχείρισης.

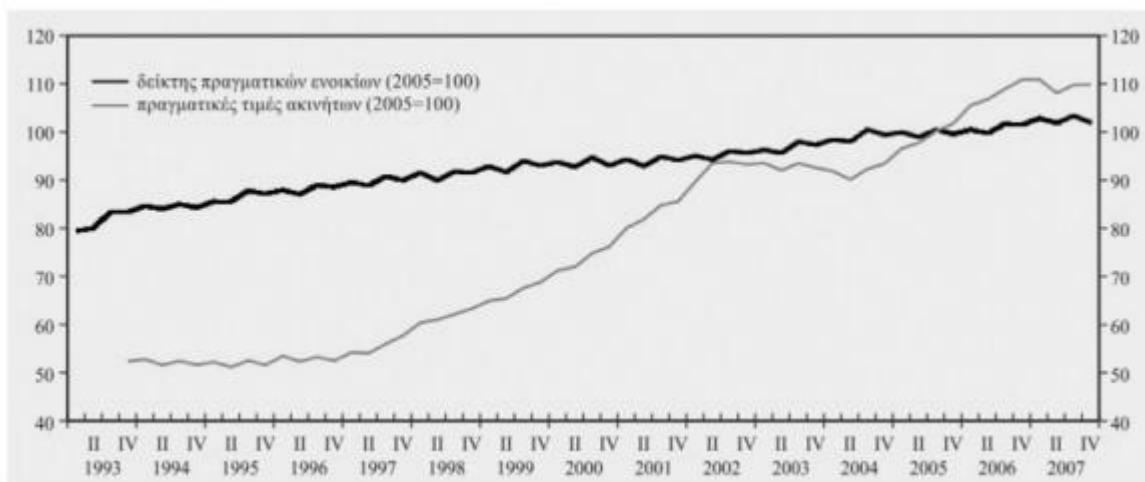

πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Στατιστικά Δελτία

Διάγραμμα 1 - Ρυθμός μεταβολής ετήσιου δείκτη τιμών κατοικιών³⁹

³⁸ Μπαλαμπανίδης Δ., Πατατούκα Ε., Σιατίτσα Δ., *Το δικαίωμα στην κατοικία της περιόδου της κρίσης στην Ελλάδα*, στο <http://geographies.gr/wp-content/uploads/2014/07/GEO22-031-042.pdf>, σ. 32.

³⁹ Κανδήλα, Θ. και Τριανταφυλλόπουλος, Ν., *Ψυχολογικοί Παράγοντες της Αγοράς Κατοικίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2004-2007*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 15(13), 2009, σ. 243.

Διάγραμμα 2 - Πραγματικές τιμές κατοικιών και ενοικίων⁴⁰

Μην αναγνωρίζοντας τη νόμιμη εξουσία του Κράτους να καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις, επιθυμούν την προώθηση μίας εναλλακτικής πρότασης και την επίδραση ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, με στόχο την υιοθέτηση μίας διαφορετικής αντίληψης γύρω από το ζήτημα της κατοικίας, απαλλαγμένης από το κατεστημένο και τους καθιερωμένους κανόνες, στη βάση, πάντα, της ελευθερίας και της αυτοοργάνωσης.

Όπως υποστηριζόταν ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 «πίσω από τη μετατροπή του σπιτιού σε 'στέγη' (και γιατί όχι και σε 'υπόστεγο') υποβόσκει μια δόλια ποιοτική υποβάθμιση του ζητήματος, σαν να πρόκειται απλώς για την

⁴⁰ Συμιγιάνης, Γ. και Χονδρογιάννης, Γ., *Τιμές Κατοικιών: Η πρόσφατη ελληνική εμπειρία*, ημερίδα «Αγορά Ακινήτων: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές», Τράπεζα της Ελλάδος, 29-4-2009.

αναζήτηση κάποιου ντουβαριού για να μπει από κάτω το κεφάλι μας. Σε μια τέτοια βάση είμαστε σίγουροι πως κάποιος τελικά θα μας λυπηθεί. Είτε η 'ελεύθερη' αγορά σπιτιών (όπως αυτή που οραματίζονται οι ιδιοκτήτες) που στο τέλος-τέλος αφήνει κάποιο φθινό περιθώριο για το 'περιθώριο', είτε το κράτος με κάποιο φιλόδοξο πρόγραμμα 'φθηνής λαϊκής κατοικίας' σαν κι αυτό που ονειρεύονται οι αριστεροί τεχνοκράτες τόσα χρόνια, ένα γκέτο δηλαδή, για να στοιβαχτούν όσοι έχουν πρόβλημα. Και στις δυο περιπτώσεις λύση στο πρόβλημα της 'στέγης' είναι πιθανό να υπάρχει –με τη διαφορά ότι εμείς ζητάμε σπίτια και μάλιστα με τον τρόπο που τα εννοούμε εμείς και όχι το περίσσευμα της εμπορικής δραστηριότητας ή των τεχνοκρατικών προδιαγραφών»⁴¹.

Οι βασικότερες καταλήψεις στην Αθήνα

Η πρώτη κατάληψη στέγης, θεωρείται η κατάληψη του νεοκλασικού κτιρίου επί της οδού Βαλτετσίου 42 στην περιοχή των Εξαρχείων, η οποία λαμβάνει χώρα τον

⁴¹ Απόσπασμα από το περιοδικό *Εφήμερη Πόλη: Κριτικός βιωματικός και φαντασιακός λόγος για την πόλη*, τχ. 7, Δεκέμβριος 1985, που αναδημοσιεύεται στο C/krümel (2005), σ. 8.

Οκτώβριο του 1981. Την ίδια περίοδο, λαμβάνουν χώρα άλλες δύο καταλήψεις στέγης στην Αθήνα ('Βίλλα Στέλλα' στο Νέο Ηράκλειο και 'Κτήμα Δρακοπούλου' στα Πατήσια), ενώ άλλες δύο εμφανίζονται στη Θεσσαλονίκη. Με τη «βοήθεια» των μέσων μαζικής ενημέρωσης, τα οποία συνέδεσαν, στη συνείδηση μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας, τις καταλήψεις με τη χρήση ναρκωτικών και τη φθορά περιουσιών, οι αρχές προχώρησαν σε εκκενώσεις, συλλήψεις και φυλακίσεις, δίνοντας ένα τέλος σε αυτό το λεγόμενο «πρώτο κύμα καταλήψεων».

Τον Νοέμβριο του 1985 εμφανίζεται ένα 'δεύτερο κύμα' καταλήψεων στέγης, το οποίο ξεκινά με τις καταλήψεις 'Χαριλάου Τρικούπη 91' στην Αθήνα και 'Λεωφόρου Νίκης 39' στην Θεσσαλονίκη και συνεχίζεται το 1987 με την 'κατάληψη του Φωτεινείου' στην Αθήνα (Γ' Σεπτεμβρίου και Πολυτεχνείου) και την 'Αρμενοπούλου 10' στην Θεσσαλονίκη, ενώ το 1988 λαμβάνει χώρα στην Αθήνα η σχετικά μικρής διάρκειας 'Χαριλάου Τρικούπη 170', αλλά και η μακροβιότερη κατάληψη στέγης στην Ελλάδα, η 'Λέλας Καραγιάννη 37' και εν συνεχεία η δεύτερη μακροβιότερη, 'Πάτμου και Καραβία'.

Μοναξιά, τέλος!

Οι φοιτητές γύρω από τη Σοφία Ζαφειροπούλου στο τετραώροφο της οδού Ιωάν. Δροσοπούλου.

ΤΡΙΑΝΤΑ περίπου φοιτητές θα έχει στο εξής για συγκάτοικους η κυρά Σοφία Ζαφειροπούλου, 80 χρονών, στο τετραώροφο σπίτι της οδού Ιωάννου Δροσοπούλου στην Κυψέλη, στο οποίο έμεινε μόνη ως τώρα.

Οι φοιτητές από διάφορες σχολές της Αθήνας και κυρίως από την Αρχιτεκτονική κατέλαβαν χτες το μεσημέρι το σπίτι στην Κυψέλη, που ανήκει στην περιουσία που πανεπιστημίου, για να αντιμετωπίσουν το οξύ σπι-

30 φοιτητές κατέλαβαν σπίτι - περιουσία του Πανεπιστημίου

γαστικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν.

Το συγκεκριμένο σπίτι είναι δωρεά του κ. Μεταξά, που δεν ζει πια, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο υπουργείο Παιδείας και στο Σύλλογο Επτανησίων Φοιτητών, με την προϋπόθεση ότι σ' αυτό θα μένει μέχρι να πεθάνει η Σοφία Ζαφειροπούλου.

Οι φοιτητές έρπαισαν έξω από το σπίτι στις 12 το μεσημέρι και ξέροντας πως η κυρά Σοφία μένει σ' ένα δωμάτιο στο ισόγειο, χτύπησαν το κούρδιστο και περίμεναν να τους ανοίξει. Εκείνη όμως έλειπε και οι φοιτητές για να μη χάνουν ώρα έκοψαν την κλαδαριά και μπήκαν.

Τα 'χασε η κυρά Σοφία όταν γύρισε και βρήκε τόσο

κόσμο μέσα στο σπίτι. Οι φοιτητές της εξήγησαν τι συμβαίνει και εκείνη έδειξε αμέσως φιλικές διαθέσεις απέναντί τους.

Τα σχέδια

«Τώρα θα έχω και παρέα», λέει και ξανάλεγε. Οι φοιτητές σκοπεύουν να

μείνουν στο σπίτι αυτό, που διαθέτει από 11 δωμάτια σε κάθε όροφο και μεγάλο κήπο, το οποίο θα αυτοδιαχειρίζονται. Αλλάστε δηλώνουν, οι ίδιοι, το υπογραμμίζουν και στην προκήρυξη τους πως είναι υπέρ της αυτοδιαχείρισης.

Ο Γιάννης Παλιόρας και ο Φώτης Φωγάκος, φοιτητές της Αρχιτεκτονικής, μάζεψαν ότι θεωρούν «την ενέργεια αυτή σαν ποσοτική εξέλιξη των σοιητικών και σπουδαστικών αγώνων και των διεκδικητικών καταλήψεων που έγιναν τον παρασμένο Νοέμβρη».

Ιθάκη 16 Απριλίου 1988

Εικόνα 2 - Απόκομμα εφημερίδας για την κατάληψη της Λέλας Καραγιάννης, Σάββατο 16 Απριλίου 1988 (Πηγή:

squathost.com)

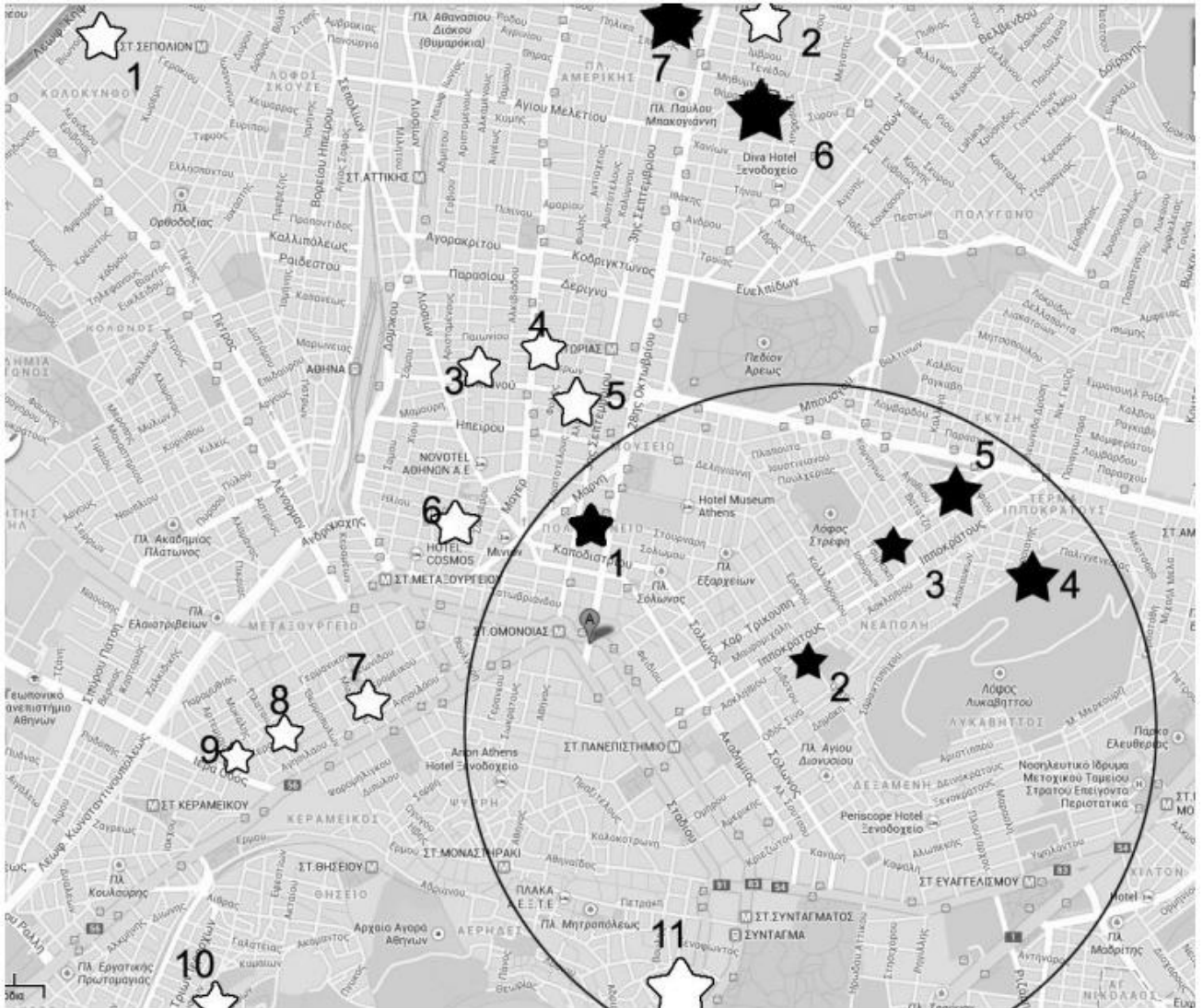
Γεωγραφία καταλήψεων

Αξίζει να παρατηρηθεί η θέση των καταλήψεων στον αστικό χάρτη, καθώς, με εξαίρεση την 'Λέλας Καραγιάννη 37' που βρίσκεται στην Κυψέλη, οι καταληψίες φαίνεται να επιλέγουν τοποθεσίες κεντρικές, κοντά στις έδρες των διοικητικών θεσμών και, συνεπώς, κοντά σε σημεία εκδήλωσης κινηματικών δράσεων. Σύμφωνα με την Μαρλέν Λογοθέτη, «το κέντρο επιλέγεται συνειδητά ως τόπος δημιουργίας καταλήψεων. Ο ιστός της πόλης άλλωστε εκτείνεται γύρω από το κέντρο και δομείται με τέτοιο τρόπο ώστε οι κάτοικοι της Αθήνας να καταλήγουν από την περιφέρεια σ' αυτό για μια σειρά από δραστηριότητες. Εδώ συγκεντρώνονται και τα κέντρα εξουσίας. Η κλασική διαδρομή που ακολουθούν οι πορείες (Προπύλαια, Πανεπιστημίου, Ομόνοια, Σταδίου, Βουλή, με κατάληξη πάλι τα Προπύλαια) χαράσσει ένα νοητό κύκλο μέσα στην περιοχή που είναι το 'επίκεντρο των γεγονότων' ... η νέα πολιτική που εκφράζεται μέσα από τις καταλήψεις σηματοδοτείται και από τα ονόματά τους: Όλες παίρνουν το όνομά τους από το δρόμο στον οποίο βρίσκονται. Ο δρόμος δε δίνει πολιτικό στίγμα, μόνο χωροταξικό. Με το πέρασμα του χρόνου μια αντίστροφη διαδικασία συμβαίνει: Τα ονόματα των

δρόμων σηματοδοτούν στο πλαίσιο του αντιεξουσιαστικού χώρου το πολιτικό στίγμα της κατάληψης που υπάρχει σ' αυτούς. Η επιλογή αυτή σηματοδοτεί την άρνηση κάθε αναφοράς που παραπέμπει σε κλασικές πολιτικές ταυτότητες και κλασικά οργανωτικά σχήματα»⁴².

Ο χειμώνας 1989-1990 έχει μείνει ως «θερμός χειμώνας των καταλήψεων» (βλ. Villa Amalias και Κεραμεικού και Μυλλέρου, τον Οκτώβριο του 1989, 'Αυτοδιαχειριζόμενο Στέκι Περιστερίου', το Μάρτιο του 1990), καθώς, κατά το διάστημα αυτό, εμφανίστηκαν νέες καταλήψεις στέγης, ενισχύοντας τις ήδη υπάρχουσες και προβάλλοντας το στεγαστικό ζήτημα στο δημόσιο λόγο με το σύνθημα «Να μπούμε στα άδεια σπίτια».

⁴² Μαρλέν Λογοθέτη (2003), *Καταλήψεις στέγης: ταυτότητες και αναπαραστάσεις*, Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο Κοινωνιολογίας 'Ετερότητα και Κοινωνία', Αθήνα, 7-10/5/2003.

Εικόνα 3 - Ο χάρτης των καταλήψεων στέγης στην Αθήνα (Πηγή: Ν. Σούζας, 2008)⁴³

⁴³ Το μαύρο δαχτυλίδι περικλείει τις κεντρικές οδικές αρτηρίες που είθισται να ακολουθούν οι διαδηλώσεις. Με μαύρο αστέρι σημειώνονται οι τοποθεσίες όπου –κατά προσέγγιση- λαμβάνουν χώρα οι καταλήψεις του λεγόμενου ‘δεύτερου κύματος’, όπως και οι επόμενες προσπάθειες, που προηγούνται όμως του ‘θερμού χειμώνα’ -ήτοι πριν τον Οκτώβριο του 1989. Η αρίθμηση είναι τυχαία: 1. ‘Γ’ Σεπτεμβρίου 42 και Πολυτεχνείου 7’ (1987) 2. ‘Ασκληπιού 34’ (Μάιος 1989) 3. ‘Χαριλάου Τρικούπη 91’ (1985) 4. ‘Κασσιανής 1’ (Σεπτέμβριος 1989) 5. ‘Χαριλάου Τρικούπη 170’ (1988) 6. ‘Λέλας Καραγιάννη 37’ (1988) 7. ‘Πάτμου και Καραβία’ (Απρίλιος 1989) Με άσπρο αστέρι σημειώνονται οι τοποθεσίες όπου –κατά προσέγγιση- λαμβάνουν χώρα οι καταλήψεις στέγης του λεγόμενου ‘θερμού χειμώνα των καταλήψεων’ και όσες ακολουθούν. Η αρίθμηση είναι τυχαία: 1. ‘Αυτοδιαχειριζόμενο Στέκι Περιστερίου’ - Καρυάτιδος 166 (1990) 2. ‘Αυτοδιαχειριζόμενο Στέκι Άνω-Κάτω Πατησίων’ – Νάξου και Κρασσά (1996) 3. ‘Άλκαμένους και Ταρσού’ (1993) 4. ‘Villa Amalias’ – Αχαρνών και Χέυδεν (1990) 5. ‘Φυλής και Φερρών (1991) 6. ‘Ακομινάτου 62’ (1990) 7. ‘Κεραμεικού και Μυλλέρου’ (Οκτώβριος 1989) 8. ‘Κενό Σπίτι’ – Πειραιώς (1996) 9. ‘Αρτεμισίου 8’ (1990) 10. ‘Δημοφώντος’ (1990) 11. ‘Villa Amalias’ – Λεωφόρος Αμαλίας 56 (Οκτώβριος 1989)

Κατά τη διάρκεια αυτού του 'θερμού χειμώνα', η θέση των καταλήψεων στο μητροπολιτικό χάρτη εμφανίζει μια ελαφρά μετακίνηση από το σκληρό πυρήνα του 'κέντρου των εξελίξεων' προς –λιγότερο ή περισσότερο- υποβαθμισμένες περιοχές του ευρύτερου κέντρου, «για τις οποίες το κράτος δεν έχει καταρτίσει σχέδια αναδιάρθρωσης και δεν έχει πάρει μέτρα 'αναβάθμισης' της 'ποιότητας ζωής', αντίθετα αποτελούν τα σημεία που έχουν 'αφεθεί' στους 'παρεκκλίνοντες', το 'κοινωνικό περιθώριο' (μικρή εγκληματικότητα, πορνεία, μειονότητες, μετανάστες)»⁴⁴.

Αυτή η απομάκρυνση από τις πλατείες του μητροπολιτικού κέντρου, εκλαμβάνεται συχνά ως παράγοντας αποκοπής από τις κεντρικές πολιτικές εξελίξεις και εν γένει ως παράγοντας περιθωριοποίησης, καθώς τα κατειλημμένα κτίρια συνεπάγονται εκ των πραγμάτων μια μεγαλύτερη εσωστρέφεια σε σύγκριση με τους ανοιχτούς δημόσιους χώρους, που διευκολύνουν την ευρεία κοινωνική επαφή και την ανάπτυξη διάυλων επικοινωνίας με ποικίλες και ετερόκλητες υποκειμενικότητες. Όπως παρατηρεί ο Σούζας, η αποκέντρωση αυτή και η δραστηριοποίηση στο επίπεδο της γειτονιάς αποσκοπεί πέραν της τοπικής παρέμβασης, στην προώθηση εκείνων των πολιτικών,

⁴⁴ Βλ. 37, Μ. Λογοθέτη.

κοινωνικών και πολιτισμικών ζυμώσεων, που κρίνονται απαραίτητες για την επανάκτηση του κέντρου της μητρόπολης. Ουσιαστικά, λοιπόν, πρόκειται για μια περίοδο αναγκαίας αναδίπλωσης, με τους κινηματικούς δρώντες να προβαίνουν στη δημιουργία κινηματικών χώρων συλλογικής αναστοχαστικής επεξεργασίας και πολιτισμικής (ανα)παραγωγής, που φιλοδοξούν να λειτουργήσουν ως ορμητήρια δράσης, με απώτερο στόχο τη δυναμική επανεμφάνιση του κινήματος στη σφαίρα της ορατότητας⁴⁵.

Στόχοι και οργάνωση των καταλήψεων

Σε συνέντευξή τους, συμμετέχοντες καταλήψεων ανέφεραν ότι *“Ένα άλλο θέμα, σημαντικό, είναι το να ζήσουμε μ’ έναν άλλο τρόπο πέρα από τον καθιερωμένο, απομονωμένο τρόπο ζωής της μεγαλούπολης. Επίσης, οι καταλήψεις είναι ένας χώρος πολιτικής δουλειάς και πιθανής αντιπαράθεσης, συσπείρωσης ενός κόσμου, που με βάση το στεγαστικό θα μπορέσει να προχωρήσει παραπέρα. Για την Αμαλίας ήταν μία, ας το πούμε, επανατοποθέτηση του πολιτιστικού. Δηλαδή το να δούμε τι*

⁴⁵ Σούζας Ν., Πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις των κοινωνικών κινήματων: Η περίπτωση του ανταγωνιστικού κινήματος στην Ελλάδα (1974-1998), Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, σ. 123.

γίνεται με την εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου μας, της διασκέδασής μας και από κει και πέρα να κάνουμε κάτι αυτοοργανωμένο και ανεξάρτητο από εμπορικά λούκια»⁴⁶.

Εικόνα 4 - Αφίσα με το σύμβολο της κατάληψης (Πηγή: διαδίκτυο)

Επιλέγοντας το συλλογικό τρόπο ζωής, επαφίεται στη θέληση του καθενός το αν θα μπορέσει να λειτουργήσει μέσα στο πλαίσιο της κατάληψης. *«Εμείς έχουμε παρατηρήσει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο πώς ζούσαμε πριν και πώς ζούμε τώρα όλοι μαζί. Δεν έχουμε ορίσει δωμάτια και μένουμε σε κοινούς χώρους. Δεν ορίζουμε*

⁴⁶ Συλλογική συνέντευξη κατοίκων καταλήψεων με τίτλο Καταλήψεις: Αυτοί συνεχίζουν ακόμη, που δημοσιεύεται στο περιοδικό Convoy, τχ. 14, Αθήνα, 1990

εκ των προτέρων ποιοι θα κάνουν τη μια δουλειά και ποιοι την άλλη. Δεν έχουμε δηλαδή καταμερισμό εργασίας, αλλά βασιζόμαστε στην αυτενέργεια και στην καλή θέληση των ατόμων που ζούνε εκεί. Ο καθένας προσφέρει ανάλογα με τις δυνατότητές του. Έχουμε κοινό ταμείο που καλύπτει όλες τις ανάγκες της κατάληψης. Με λίγα λόγια κάναμε πράξη τη συλλογικότητα, την κοινοκτημοσύνη, την αυτενέργεια ... Λειτουργούμε με τις γενικές συνελεύσεις, όπου κουβεντιάζουμε ό,τι μπορεί να απασχολεί μια κατάληψη, από τον τρόπο που βγαίνει στην κοινωνία, τις πολιτιστικές-κοινωνικές παρεμβάσεις, μέχρι και το πώς οργανώνεται η ζωή μέσα στα πλαίσια της κατάληψης. Επίσης συζητιούνται θέματα προσωπικά, γενικότερα θέματα, δηλαδή η γενική συνέλευση είναι το κύριο όργανο της κατάληψης»⁴⁷.

Η προσπάθεια των καταληψιών να αναδείξουν τις καταλήψεις, όχι απλά ως λύση του στεγαστικού προβλήματος, αλλά και ως προβολής μια λογικής συλλογικοποίησης της καταληψιακής πρακτικής με έντονη κοινωνική δραστηριοποίηση αναδεικνύεται και μέσα από την προκήρυξη που μοιράζεται την πρώτη μέρα της κατάληψης της Λέλας Καραγιάννη: «*Τα τελευταία χρόνια η κατακόρυφη άνοδος των ενοικίων, ανέδειξε την*

⁴⁷ Βλ. 46.

κρίση της στέγης σαν οξύτατο κοινωνικό πρόβλημα. [...] Αυτή η κατάσταση αγγίζει τα όρια του σκανδάλου: την ίδια στιγμή που χιλιάδες άνθρωποι δαπανούν μόνο για το νοίκι το μισό του μισθού τους (αν έχουν βέβαια κάποιο μισθό), 200.000 διαμερίσματα μόνο στην Αθήνα (σύμφωνα με δηλώσεις του Τρίτση σαν υπουργού του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) μένουν κλειστά ή ακατοίκητα. Πολλά απ' αυτά (τα μισά) είναι περιουσία τραπεζών, δημοσίων οργανισμών ή της εκκλησίας. [...]. Έτσι, εμείς, μια ομάδα άστεγων φοιτητών αποφασίσαμε να καταλάβουμε και να ζήσουμε μαζί στο κτίριο [...] δείχνοντας έτσι έμπρακτα τις αρνήσεις μας: άρνηση στην πλασματική έλλειψη στέγης και στην εμπορευματοποίηση των βασικών δικαιωμάτων όπως είναι το δικαίωμα της κατοικίας. Άρνηση στα γκέτο των φοιτητικών εστιών, μια από τις μορφές χωροταξικού περιορισμού και διαχωρισμού των κοινωνικών ομάδων [...] που ακυρώνουν το δικαίωμα όλων στην πόλη και επιβάλλουν μοντέλα συμπεριφοράς σύμφωνα με προκαθορισμένους ρόλους. Άρνηση στην αλλοτρίωση που επιβάλλει ο καπιταλισμός στις καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις, αλλοτρίωση που πραγματοποιείται στα σπίτια-κλουβιά, στην εξατομίκευση των αναγκών και των

επιθυμιών μας. Άρνηση στην πειθαρχημένη σιωπή της κατανάλωσης, στην 'έγκριση' και διαχείριση των αναγκών μας από γραφειοκράτες πολιτικούς. [...]»⁴⁸.

Με το σύνθημα «Ζωή όχι επιβίωση », οι καταληψίες επιχειρούν να αναδείξουν εκείνες τις πτυχές του στεγαστικού προβλήματος, που δεν περιορίζονται στην κάλυψη των αυτονόητων βιοτικών αναγκών, αλλά συνδέονται με το ζήτημα της ποιότητας των όρων διαβίωσης. Έτσι, επιχειρείται ουσιαστικά μια ενδιαφέρουσα σύνδεση μεταξύ ανάγκης και επιθυμίας, οι οποίες στο εξής εκλαμβάνονται ως αυτονόητα αλληλένδετες⁴⁹.

Κινούμενη σε μία λογική 'ολοκληρωμένης κατοικίας' οι καταληψίες της 'Villa Amalias', υποστηρίζουν ότι 'Το μεγάλο σπίτι δεν είναι απλά ένα όνειρο': *«Όλοι μας μοιραζόμαστε το όραμα του μεγάλου σπιτιού. Είναι παντού γύρω μας, μέσα μας, στα όνειρά μας, ένα μέρος δικό μας όπου όλες οι επιθυμίες πραγματοποιούνται, όπου ζούμε και αγαπάμε μαζί, όπου οι διαφορετικές εκφράσεις του εαυτού μας ενώνονται για ένα σκοπό. Είναι ένα όνειρο που αρχίζει από την παιδική ηλικία, στα παιχνίδια και τη φαντασία μας, το μεγάλο σπίτι όπου λειτουργούμε όλοι σαν ένας,*

⁴⁸ Προκήρυξη κατάληψης «Λέλας Καραγιάννη», στο http://squathost.com/lelas_k/gr/sub14apr.htm

⁴⁹ Βλ. 45, Σούζας Ν., σ. 121.

αλληλοεξαρτώμενοι αλλά αυτόνομοι. Ένα μέρος όπου μπορούμε να αλλάξουμε τους ρόλους μας, να γίνουμε οποιοιδήποτε θέλουμε να είμαστε. Είναι ένα όνειρο, το οποίο όπως τόσα άλλα πράγματα από την παιδική μας ηλικία, πεθαίνει καθώς μεγαλώνουμε, καθώς η κοινωνία μας σπρώχνει στην απομόνωση. Φιμώνουμε τις επιθυμίες μας για να γίνουμε κοινωνικά αποδεκτοί και αποτραβιόμαστε σε μικρά σκοτεινά κουτιά ψάχνοντας για μια ψεύτικη ασφάλεια στην απομόνωση. Κλειδωνόμαστε ο ένας από τον άλλο και τρέμουμε όταν χτυπάει η πόρτα. Φοβόμαστε να ανοιχτούμε στον ίδιο μας τον εαυτό, πόσο μάλλον στους άλλους. Είμαστε μια ομάδα νέων εργαζομένων και φοιτητών που εδώ και τρεις μήνες (21-10-89) καταλάβαμε το για 8 χρόνια εγκαταλελειμμένο κτίριο της οδού Αμαλίας 56, ένα από τα πολλά ακατοίκητα κτίρια του Ωνάσειου ιδρύματος. Αυτό το σπίτι μας δίνει τις προοπτικές να καλύψουμε το στεγαστικό μας δικαίωμα, που στην Αθήνα του 1990 έχει γίνει εμπόριο και μέσο εκμετάλλευσης από τους οικονομικά ισχυρούς και μόνο. Πιστεύουμε ότι η κατοικία είναι ένα αναφαίρετο δικαίωμα του καθενός. Κανείς δε μπορεί να κρίνει αν σου αξίζει ή όχι να νοικιάσεις ένα σπίτι κρίνοντάς σε από την

εξωτερική σου εμφάνιση, τον τρόπο ζωής σου, την εθνικότητά σου, την οικονομική σου επιφάνεια κτλ. Όμως οι ιδιοκτήτες έχουν ανάγκη τους εαυτούς τους σε ρυθμιστές της ζωής μας (από)φασίζοντας πόσα παιδιά πρέπει να έχει ο νοικάρης τους, πόσα ζώα, αν θα είναι φοιτητής ή όχι, ρυθμίζοντας ακόμα και τις σχέσεις μας. Σαν απάντηση σε όλα αυτά και στην απομόνωση που προωθεί η ζωή στα διαμερίσματα, αποφασίσαμε να ζούμε συλλογικά, να πάρουμε τις τύχες μας στα χέρια μας και να δώσουμε μια υγιή διέξοδο στις πολιτιστικές ανάγκες, τόσο τις δικές μας όσο και μιας ολόκληρης νεολαίας, μακριά από τα ναρκωτικά, μακριά από τις υποτιθέμενες 'διασκεδάσεις' (μπαρ, καφεενεία, ηλεκτρονικά), μακριά από τα άρρωστα υποκατάστατα που μας δίνουν»⁵⁰.

Το παράδειγμα του City Plaza

Πέρα από το εγχώριο στεγαστικό ζήτημα, ήδη από το καλοκαίρι του 2015, η Ευρώπη και η Ελλάδα, κατά κύριο λόγο, έχουν κληθεί να ανταποκριθούν στα ζητήματα που θέτει η μεγαλύτερη εισροή προσφύγων σε ευρωπαϊκό έδαφος μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η πρόσφατη κατάληψη του επί εξαιτίας εγκαταλελειμμένου

⁵⁰ *Το μεγάλο σπίτι*, προκήρυξη των καταληψιών της Λ. Αμαλίας 56, 12 Γενάρη 1990. Αναδημοσιεύεται στο περιοδικό *Άνθη του Κακού*, τχ. 5, άνοιξη 1990, σ. 45.

ξενοδοχείου City Plaza, στο κέντρο της Αθήνας, για τη φιλοξενία προσφύγων, θα μπορούσε, ίσως να αποτελέσει, σημείο τομή στην αντιμετώπιση των καταλήψεων στέγης. Χωρίς να αγνοείται το έντονα πολιτικό στοιχείο της εν λόγω κατάληψης και το ό,τι μπορεί να διακυβεύεται για όποιον εναντιωθεί σε μία τέτοια κατάληψη (αναφερόμενοι, κυρίως, από πλευράς κυβέρνησης), η εξέλιξη της υπόθεσης αυτής έχει τη δυνατότητα να θέσει ισχυρές βάσεις στην μετέπειτα πορεία, κυρίως, νομική, αλλά και κοινωνική, των εναλλακτικών αυτών μορφών στέγασης.

Συγκεκριμένα, τον Απρίλιο του 2016, η «Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης στους Οικονομικούς και Πολιτικούς Πρόσφυγες» προχώρησε σε κατάληψη του ξενοδοχείου City Plaza, προκειμένου, όπως αναφέρει, να στεγαστούν πρόσφυγες και να λειτουργήσει «ως ένα εγχείρημα αυτοοργάνωσης και αλληλεγγύης, ως ένα κέντρο αγώνα». Φιλοξενώντας, πλέον, κοντά στους 200 πρόσφυγες, με τη βοήθεια πάνω από 50 εθελοντών και αλληλέγγυων, με ξεχωριστές αρμοδιότητες, αλλά και τη συνδρομή αριστερών οργανώσεων από το εξωτερικό, έχει επιτευχθεί μια εξαιρετική οργάνωση του χώρου και των αναγκών αποτρέποντας την κατάληψη του κτηρίου να

μετατραπεί σε χαοτική. Από τη reception και την καθαριότητα μέχρι τα μαγειρεία και τη συλλογή των προσφορών οι αλληλέγγυοι έχουν καταφέρει με βάρδιες να πετύχουν αυτό που μπορεί να φάνταζε αδιανόητο σε κάποιους.

Εικόνα 5- Οργανόγραμμα βαρδιών στο City Plaza (Πηγή: news247.gr)

Σε συνομιλία με την αλληλέγγυα Κ1, η οποία συμμετείχε, εξ' αρχής, στην κατάληψη του City Plaza, αναφέρει ότι, ενώ, αρχικά, η κατάληψη αντιμετωπίστηκε με έντονη εχθρότητα και αντιπαλότητα από τους περιοίκους, περνώντας ο καιρός και καθώς

γινόταν εμφανές ότι το εγχείρημα αυτό, όχι απλά δεν δυσκόλευε τη ζωή τους, αλλά, αντίθετα, συνέβαλλε στο να δοθεί μία στέγη σε όλους αυτούς τους ανθρώπους και τις οικογένειες που προηγουμένως ήταν στους δρόμους, η στάση τους άλλαξε, φτάνοντας, ακόμα, και στο σημείο να προσφέρουν, όπως μπορούν, βοήθεια.

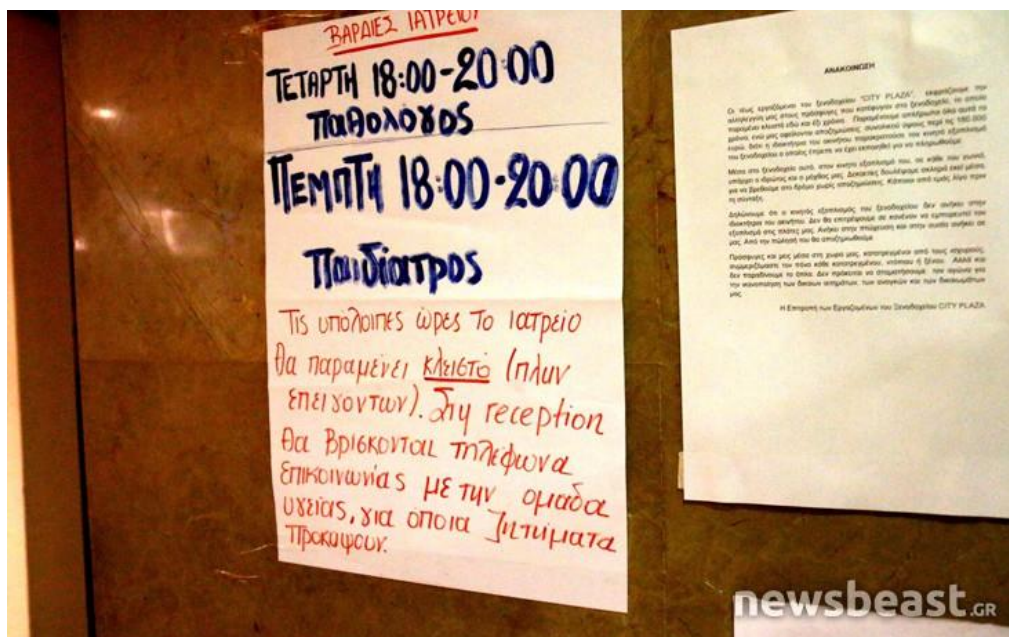
Όπως δηλώνουν οι αλληλέγγυοι, το βασικό χαρακτηριστικό είναι πως ο χώρος αυτός μπορούσε να αξιοποιηθεί άμεσα. *«Δεν ήταν ούτε ένα κτήριο ερείπιο, ούτε άδειο.*

Θεωρούμε ότι είναι απαράδεκτο να υπάρχουν τέτοια κτήρια που δεν αξιοποιούνται την ώρα που παιδιά μένουν στο δρόμο ... Το δικαίωμα της ιδιοκτήτριας να μην παραχωρεί το κτήριο που έχει 150 δωμάτια είναι λιγότερο σημαντικό για εμάς από το δικαίωμα των παιδιών που είναι εδώ να μην κοιμούνται στις λάσπες τις Ειδομένης και στο λιμάνι του Πειραιά αλλά σε κανονικά κρεβάτια»⁵¹.

⁵¹ Σφήνας Β., Όσα είδαμε μέσα στην κατάληψη του City Plaza, 27-4-2016 στο <http://news247.gr/eidiseis/reportaz/osa-eidame-sthn-katalhph-toy-city-plaza.4031195.html>.

Εικόνα 6 - Δωμάτια φιλοξενίας προσφύγων στο εγκαταλελειμμένο City Plaza (Πηγή: news247.gr)

Εικόνα 7 - Βάρδιες ιατρού City Plaza (Πηγή: newsbeast.gr)

Μετά το πρώτο μπαράζ επιθέσεων συκοφαντίας και τις μηνύσεις από την ιδιοκτησία του ξενοδοχείου που αναπαρήγαγαν πολλά ΜΜΕ, η κατάληψη του City Plaza έχει καταφέρει να αντιστρέψει την εικόνα, αναδεικνύοντας με θετικό τρόπο πως λύνει αντί να δημιουργεί προβλήματα για την ευρύτερη περιοχή, τους πρόσφυγες, τους ντόπιους και μετανάστες κατοίκους της. Από αυτή την άποψη, μόνο θετικά μπορεί να αποτιμήσει κανείς τη μέχρι τώρα ζωή του εγχειρήματος, αποδεικνύοντας ότι αντίστοιχα εγχειρήματα μπορούν να αποτελέσουν λύση, έστω προσωρινή, για τον καθένα που βρίσκεται σε άμεση ανάγκη στέγης⁵².

Στατιστικά στοιχεία για τους αστέγους και την οικονομική κρίση

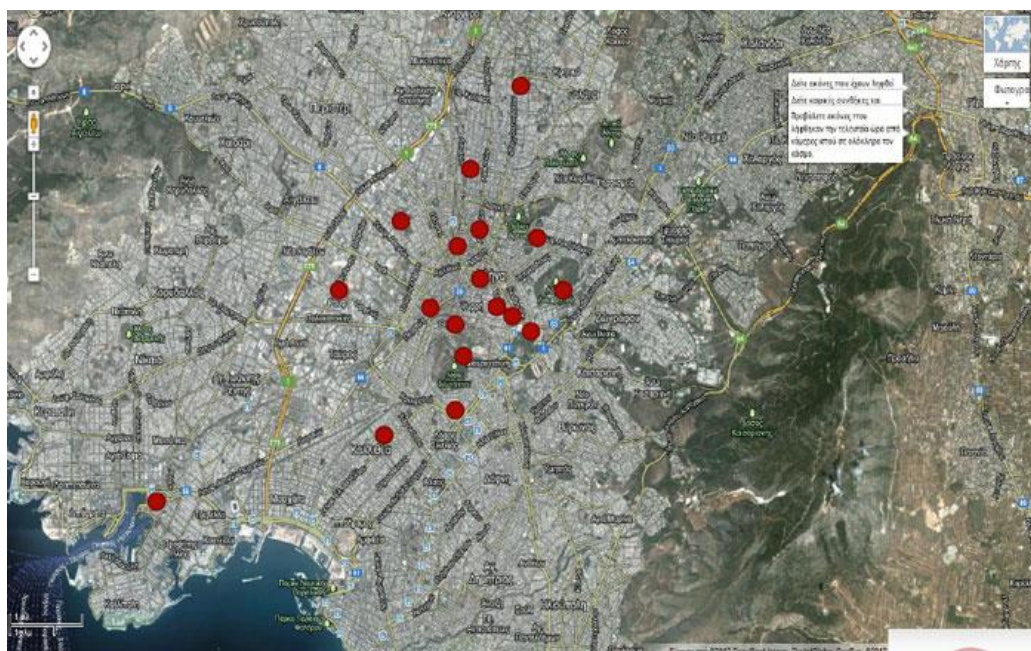
Σύμφωνα με την έρευνα “Homelessness in Greece-2012. An in-depth research on homelessness in the financial crisis”, που διενεργήθηκε από τη ΜΚΟ στήριξης των αστέγων «ΚΛΙΜΑΚΑ», από τον Σεπτέμβριο του 2011 έως τον Φεβρουάριο του 2012,

⁵² Κούρκουλας Θ., *Η κατάληψη του City Plaza και το κίνημα αλληλεγγύης*, 11-5-2016 στο <https://rproject.gr/article/i-katalipsi-toy-city-plaza-kai-kinima-allileggysis>.

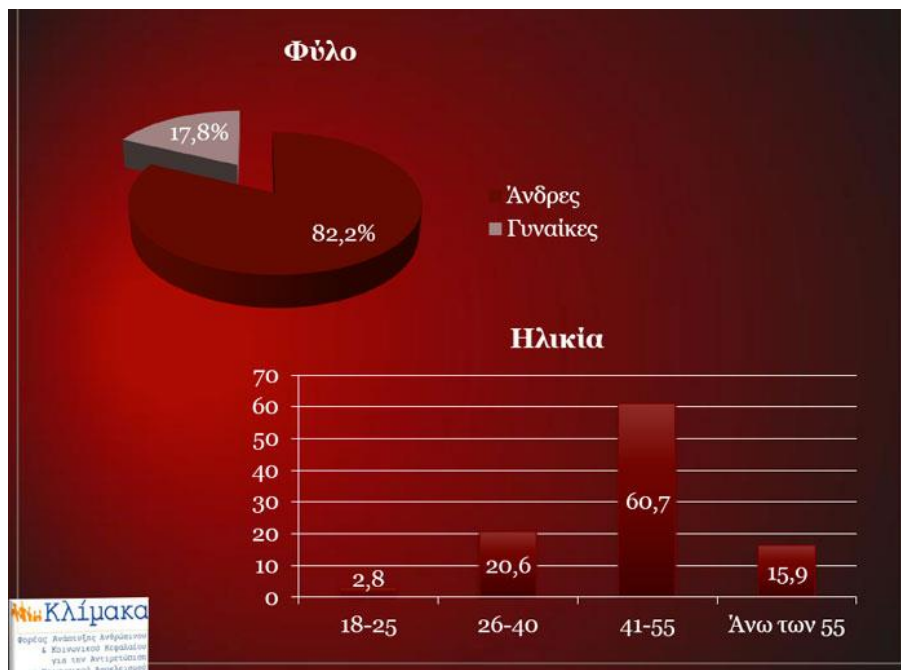
στην περιοχή της Αθήνας, σε 214 άτομα, το 64,8% είναι άστεγοι για λιγότερο από δύο χρόνια, δηλαδή από τα τέλη του 2010, περίοδο που ταυτίζεται με την έναρξη της κρίσης. Λόγω, δε, της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας, σύμφωνα με την «ΚΛΙΜΑΚΑ», το τελευταίο διάστημα διαπιστώνεται ότι υπάρχει σαφής αυξητική τάση, περίπου στο 25%. Το 89,7% των συμμετεχόντων στην έρευνα έχει ελληνική υπηκοότητα, ενώ το 10,3% είναι αλλοδαποί. Το 63,8% κοιμάται μόνο σε υπαίθριο χώρο τον τελευταίο ένα χρόνο, το 10,5 % χρησιμοποιεί ως κατάλυμα αυτοκίνητο και το 14,3% έχει καταφύγει σε νοσοκομείο για να περάσει τη νύχτα τουλάχιστον μία φορά τον τελευταίο χρόνο. Σε ανοιχτή ερώτηση σχετικά με το τι πιστεύουν οι ίδιοι/ες ότι πρέπει να γίνει για να μη βρίσκονται οι άνθρωποι εκτός στέγης: 71,7% απάντησε ότι θα πρέπει να υπάρξει κρατική πρόληψη⁵³.

⁵³ Μ.Κ.Ο. «ΚΛΙΜΑΚΑ», Ο Τύπος του Δρόμου, *Οι άστεγοι στην Ελλάδα του 2012*, Τεύχος 1, 4 Φεβρουαρίου 2013, σ. 3.

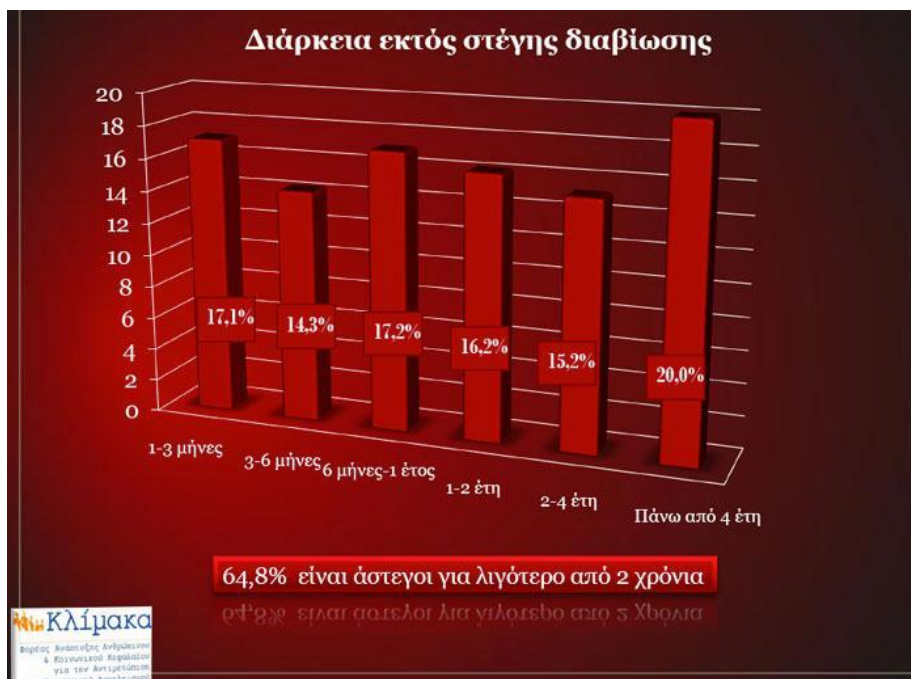
Η Ιδέα της Αυτοδιαχείρισης: Οι καταλήψεις ιδιωτικών ιδιοκτησιών στην Ελλάδα και οι δυνατότητες νομικής προστασίας των εμπλεκομένων

Εικόνα 8 - Χάρτης προσεγγίσεων έρευνας "Homelessness in Greece-2012" (Πηγή: txxs.gr)

Εικόνα 9 - Στοιχεία για το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων στην έρευνα "Homelessness in Greece-2012" (Πηγή: txxs.gr)

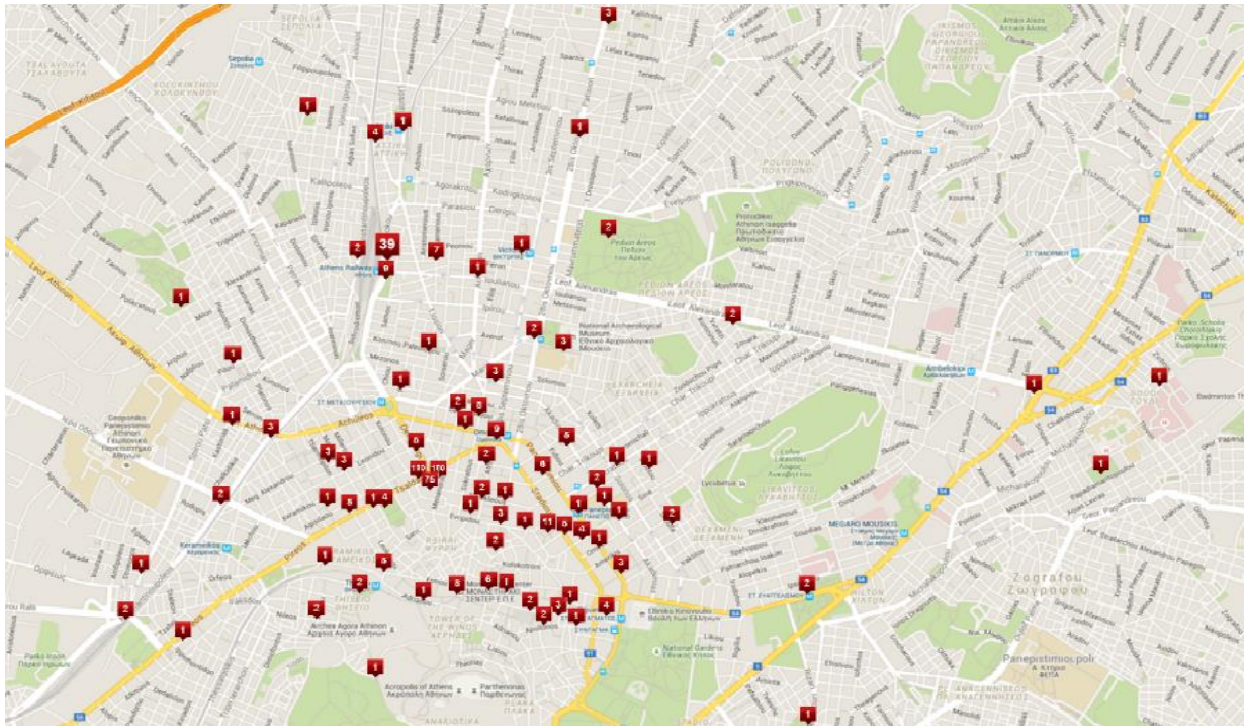
Εικόνα 10 - Στοιχεία για την περίοδο διαβίωσης άνευ στέγης των συμμετεχόντων στην έρευνα "Homelessness in Greece-2012 (Πηγή: tvxs.gr)

Περαιτέρω, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του προγράμματος «Καταπολέμηση της Φτώχειας και της Κοινωνικής Περιθωριοποίησης» (2016), το οποίο διενεργήθηκε στα όρια του Δήμου Αθηναίων με 531 (451) προσεγγίσεις, εκ των οποίων οι 80 αφορούν επαναπροσεγγίσεις, χρηματοδοτήθηκε από τη Νορβηγική κυβέρνηση και τις υπόλοιπες χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, και παρά την εμπλοκή του προγράμματος αυτού σε υποθέσεις αδιαφάνειας⁵⁴, προέκυψε ότι το 62% των

⁵⁴ Βλ. Εφημερίδα των Συντακτών στο <https://www.efsyn.gr/arthro/sti-dikaiosyni-gia-ton-kyada>.

αστέγων είναι Έλληνες, οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειονότητα (85,4%) είναι άντρες. Το μεγαλύτερο μέρος (57%) των αστέγων ανήκει στη δυναμική ηλικιακή ομάδα 35-55, ενώ μεγάλο ποσοστό οδηγήθηκε στον δρόμο την τελευταία πενταετία (71%) και τον τελευταίο χρόνο το 21,7%. Από τα άτομα που προσεγγίστηκαν, το 15,7% διαμένει σε εγκαταλελειμμένα σπίτια ή ξενοδοχεία, ενώ το 44,3% μένει στο δρόμο σε σταθερό σημείο. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 29% δηλώνει ότι δεν θέλει να μετακινηθεί σε κάποια δομή φιλοξενίας. Τέλος, το 47% δηλώνει ως αιτία που είναι άστεγος, την απώλεια της εργασίας του⁵⁵.

⁵⁵ Καταπολέμηση της Φτώχειας και της Κοινωνικής Περιθωριοποίησης στο <https://tacklingpovertyblog.wordpress.com/street-work-eng/>.

Εικόνα 11- Χάρτης προσεγγίσεων έρευνας Streetwork (Πηγή: cityofathens.gr)

Ταυτόχρονα με την αύξηση του αριθμού των αστέγων και τις κακές στεγαστικές συνθήκες για μεγάλο αριθμό κατοίκων, η οικονομική κρίση οδηγεί σε στεγαστική επισφάλεια ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Στοιχεία από τον Τύπο κάνουν λόγο για 4.000 εξώσεις στις πρώτες 40 ημέρες του 2011 ενώ οι αγωγές φαίνεται να αφορούν το 50% των ενοικιαστών και οι οφειλές να αγγίζουν τα 3.500 ευρώ⁵⁶. Η Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Ακινήτων (ΠΟΜΙΔΑ) (2013) εκτιμά πως το 50% των

⁵⁶ Ρουσανόγλου Ν., *Με διαδικασίες εξπρές οι εξώσεις και η είσπραξη οφειλόμενων ενοικίων*, Εφημερίδα, Η Καθημερινή, 20.4.2012 στο <http://www.kathimerini.gr/455869/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/me-diadikasies-e3pres-oi-e3wseis-kai-h-eispra3h-ofeilomenwn-enoikiwn>.

ενοικιαστών στα κέντρο της Αθήνας δεν μπορεί να πληρώσει το ενοίκιο του και τα χρέη τους φτάνουν πολλές φορές το ποσό των 3.500 Ευρώ⁵⁷. Όσο για την ιδιόκτητη κατοικία, δίνονται στοιχεία για κατάσχεση υποθηκευμένων κατοικιών, συγχωνεύσεις συγγενικών νοικοκυριών, αυστηρότερες προϋποθέσεις για παροχή στεγαστικών δανείων, αύξηση του βασικού επιτοκίου κατά 0.25% και ενδεχόμενη άρση του αφορολόγητου του επιτοκίου δανεισμού για πρώτη κατοικία⁵⁸. Οι χρονολογίες αυτές αντιστοιχούν ακριβώς, στα ως άνω αποτελέσματα της έρευνας Streetwork, σχετικά με την εμφάνιση νέων αστέγων την τελευταία πενταετία, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία και το ρόλο που μπορούν οι καταλήψεις εγκαταλελειμμένων ιδιοκτησιών να διαδραματίσουν στην εναλλακτική αυτή λύση στέγασης, προβάλλοντας έναν ακόμα λόγο ανάγκης παροχής μίας μορφής νομιμοποίησης σε αυτές.

Σύμφωνα, δε, με στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, το συνολικό ύψος των μη εξυπηρετούμενων δανείων των χωρών-μελών της Ευρωζώνης αγγίζει τα 900 δισ.

⁵⁷ Πουλημένη Σ., Μπακιρτζή Κ., *Κρίση, φτώχεια και το δικαίωμα στη κατοικία: Η πραγματικότητα των εξώσεων στην ενοικιαζόμενη κατοικία*, 21.12.2013 στο <http://www.alterthess.gr/content/krisi-ftoheia-kai-dikaioma-sti-katoikia-i-pragmatikotita-ton-exoseon-stin-enoikiazomeni>.

⁵⁸ Βαταβάλη Φ., Μπαλαμπανίδης Δ., Σιατίτσα Δ., *Κατοικία στο κέντρο της Αθήνας: πώς και για ποιούς;*, 16.5.2011, στο <https://encounterathens.wordpress.com/katoikia/>.

ευρώ, εκ των οποίων τα 100 δισ. ευρώ είναι ελληνικά. Σύμφωνα με την Καθημερινή, που παρουσιάζει την έκθεση του ΔΝΤ, από το σύνολο «κόκκινων» δανείων ύψους 100 δισ. Ευρώ, τα 28 δισ. ευρώ αφορούν σε στεγαστικά⁵⁹. Το πρόβλημα μεγεθύνθηκε και από την επιθετική φορολογική πολιτική που υιοθέτησε την περίοδο της κρίσης το ελληνικό κράτος, στα πλαίσια των πολιτικών λιτότητας μετατρέποντας την ακίνητη περιουσία σε ένα από τα βασικά πεδία άντλησης δημοσίων εσόδων για την αποπληρωμή του χρέους και καθιστώντας την, από αγαθό που αποτελούσε, σε βάρος. Η υπερφορολόγηση, αναντίστοιχα με τη φοροδοτική ικανότητα των ιδιοκτητών, οδηγεί σε υπερχρέωση ακόμη και ιδιοκτήτες χωρίς δάνειο, ενώ οι εφορίες λειτουργούν αντίστοιχα με τις τράπεζες, κινητοποιώντας διαδικασίες κατάσχεσης κινητής και ακίνητης περιουσίας ακόμη και για μικρά ποσά, αφήνοντας, με αυτό τον τρόπο, τα άτομα αυτά, χωρίς στέγη⁶⁰.

Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι το ζήτημα της επαρκούς στέγασης εξακολουθεί να μένει άλυτο, κάτι που κάνει επιτακτικότερη την ανάγκη εύρεσης λύσεων, όπως είναι οι

⁵⁹ Πρωταθλήτρια σε κόκκινα δάνεια η Ελλάδα στην Ευρωζώνη, 14.4.2016 στο <http://tvxs.gr/news/ellada/protathlitria-se-kokkina-daneia-i-ellada-stin-eyrozoni>. Βλ. και Παπαδογιάννης Γ., Η Ελλάδα πρωταθλήτρια στα «κόκκινα» δάνεια εντός της Ευρωζώνης, 14.4.2016 στο <http://www.kathimerini.gr/856626/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-ellada-prwta8lhtria-sta-kokkina-daneia-entos-ths-eyrwzwnhs>.

⁶⁰ Βλ. 33 Σιατίτσα Δ., σ. 142.

καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων, δημιουργώντας, ταυτόχρονα, και μία απαίτηση προστασίας των ατόμων που προβαίνουν σε αυτές, καθώς, σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η κάλυψη βασικών αναγκών όπως η στέγη, μέσω της αμφισβήτησης της ιδιοκτησίας και της εναντίωσης στην εμπορευματοποίηση της κατοικίας, θα πρέπει να αποτελεί κεντρικό πλαίσιο των καταλήψεων αυτών.

5. Δυνατότητες νομικής προστασίας των εμπλεκομένων σε καταλήψεις για την κάλυψη αναγκών στέγης

Σύμφωνα με μία μελέτη των Eduardo M Peñalver και Sonia K Katyal, υπάρχουν δύο τύποι καταληψιών. Η ανυπακοή εξαγοράς χαρακτηρίζεται από τη διεκδίκηση για την ευημερία του ενός που προβαίνει σε αυτήν. Σε αντίθεση, η εκφραστική ανυπακοή έχει ως σκοπό τη διαμαρτυρία σχετικά με τη δικαιοσύνη ενός νόμου. Προβάλλουν τις καταλήψεις, ως μία μορφή ανυπακοής εξαγοράς, υπό την έννοια ότι οι καταληψίες διεκδικούν κενές ιδιοκτησίες για προσωπική χρήση. Ενώ αυτό είναι πράγματι μια πτυχή των καταλήψεων, η άλλη πλευρά είναι ότι μέσα από την πράξη της καταλήψεων, οι καταληψίες επικοινωνούν τα λάθη του συστήματος στέγασης προς το κράτος. Αυτό είναι εκφραστική ανυπακοή. Αν και υπάρχει κάποια διαφωνία σχετικά με τον ορισμό του δημόσιου αγαθού, οι περισσότεροι θα συμφωνήσουν ότι περιλαμβάνει την παροχή βιώσιμων επιλογών στέγασης για τους άστεγους. Οι καταλήψεις επιτυγχάνουν αυτόν τον στόχο, και, ταυτόχρονα, προβάλλουν στην

εκάστοτε κυβέρνηση την ανάγκη για οικονομικά προσιτή στέγαση, και ενεργούν ως αξιολόγηση των αδυναμιών της τρέχουσας πολιτικής⁶¹.

Παρατηρούν, μάλιστα, ότι παρά τη γενικά αρνητική οπτική ενόψει των παραβατών ιδιοκτησίας που επικρατεί μεταξύ των δικηγόρων και της κοινωνίας εν γένει, αυτοί έχουν επανειλημμένα παίξει έναν ισχυρό και ορατό ρόλο ως καταλύτες για τις απαραίτητες νομικές αλλαγές. Σε πολλές περιπτώσεις, ομάδες ανθρώπων έχουν παραβιάσει εσκεμμένα τους νόμους περί ιδιοκτησίας, και σε ένα μεγάλο βαθμό, το εμπράγματο δίκαιο ανταποκρίθηκε με τροποποίησή του, ώστε να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους, μεταθέτοντάς τους, ταυτόχρονα, στα πλαίσια της νομοταγούς κοινότητας⁶².

5.1. Προβληματική και αντίλογος ως προς την ιδέα της «νομιμοποίησης»

Η απουσία συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου που να αφορά τις καταλήψεις στέγης, όπως υπάρχει σε άλλες χώρες (κυρίως σε αυτές που αποτελούν αναφορά για

⁶¹ Aviva Stampfer, *Squatting and Eminent Domain: A Study of the Potential for Public Good*, 12/7/10, σελ. 5, διαθέσιμο σε: <http://sociology.barnard.edu/sites/default/files/inline/stampfered-squatting.pdf>

⁶² Peñalver, Eduardo M. and Katyal, Sonia K., *Property Outlaws*, Cornell Law Faculty Publications. Paper 28, 2007, σ. 1099.

τις καταλήψεις στην Ελλάδα, όπως η Αγγλία, η Ολλανδία και η Γερμανία), εξηγείται από τη διαχρονική απουσία ευρύτερου κινήματος για την κατοικία, αλλά και την απόρριψη της διαπραγμάτευσης και της διεκδίκησης. Με δεδομένο, λοιπόν, το μαζικό χαρακτήρα των καταλήψεων στέγης σε χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η περίφημη ‘νομιμοποίηση’ αποτελεί μια φυσιολογική και αναπόφευκτη ως ένα βαθμό εξέλιξη - τόσο με την έννοια του ‘κεκτημένου’ του εν λόγω κινήματος, όσο και με την έννοια της ‘ενσωμάτωσης’ στο θεσμικό πλαίσιο, ανάλογα με το πώς σημασιοδοτείται πολιτικά η πραγματικότητα. Η νομιμοποίηση των καταλήψεων αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού στα πλαίσια των καταλήψεων στέγης: «τόσο με την έννοια του ‘κεκτημένου’ του εν λόγω κινήματος, όσο και με την έννοια της ‘ενσωμάτωσης’ στους θεσμούς. Το ποιο στοιχείο από τα δύο υπερτερεί στην περίπτωση της νομιμοποίησης, το ‘κεκτημένο’ ή η ‘ενσωμάτωση’, η ‘νίκη’ ή η ‘ήττα’, είναι μια μεγάλη συζήτηση»⁶³.

Η όποια ιδέα νομιμοποίησης δέχεται, συχνά, κριτική από πολλές ομάδες καταλήψεων. Σε συνομιλία με την Κ2, η οποία είχε συμμετάσχει στην κατάληψη της ‘Villa Amalias’, αυτή ανέφερε ότι μία τέτοια νομιμοποίηση θα μπορούσε να θεωρηθεί

⁶³ Βλ. 33 Σιατίτσα Δ., σ. 273.

ότι οδηγεί σε μία συνδιαλλαγή με το κράτος, αναγνωρίζοντας την κρατική εξουσία και την υπεροχή της, κάτι που, ακριβώς, οι καταλήψεις προσπαθούν να αρνηθούν ενεργώντας στα όρια ή και εκτός ορίων του νόμου, και αφαιρώντας τον πολιτικό τους χαρακτήρα. Στη Γερμανία, ειδικότερα, η νομιμοποίηση των καταλήψεων είχε αποτελέσει μεγάλο ζήτημα διχασμού των ίδιων των ομάδων καταληψιών. Σύμφωνα με τον George Katsiaficas *«Εκείνοι που ζούσαν προηγουμένως μέσα σε μια καθημερινή αίσθηση αντίστασης απέναντι σε μια καταπιεστική τάξη, ξαφνικά μεταμορφώθηκαν σε φιλοξενούμενους ενός ανεκτικού μεγάλου αδελφού, ο οποίος όχι μόνο τους έδινε ένα σπίτι με χαμηλό ενοίκιο, αλλά και τα χρήματα για να το ανακαινίσουν»*⁶⁴.

Στην Ελλάδα, από την άλλη, καθώς, όπως έχει ήδη τονιστεί, δεν υπήρξε ένα οργανωμένο κίνημα καταλήψεων στέγης, αλλά αυτές στρέφονταν περισσότερο προς την ίδρυση «στεκιών», όπως ανέφερε και η Κ2, με στόχο, κυρίως, την ανάδειξη ενός διαφορετικού τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας, μέσα από την αυτοδιαχείριση, και

⁶⁴ Katsiaficas George (2007), *Η ανατροπή της πολιτικής: Ευρωπαϊκά αυτόνομα κοινωνικά κινήματα και η αποαποικιοποίηση της καθημερινής ζωής*, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, σ. 154.

όχι τόσο προς την κάλυψη στεγαστικών αναγκών, με ταυτόχρονο αίτημα την καλύτερη στεγαστική πολιτική από την πλευρά του κράτους, η ιδέα της νομιμοποίησης θεωρείται ως αυτοαναίρεση των καταλήψεων αυτών και του σκοπού τους.

Επειδή, άλλωστε, πολλές φορές, η νομιμοποίηση των κατειλημμένων κτιρίων, έχει ως προϋπόθεση την τήρηση συγκεκριμένων προδιαγραφών και ως επακόλουθο, πολλές φορές, την οικονομική εξάρτηση και τον έλεγχο από αρμόδιους οργανισμούς, αυτό οδηγεί σε μία ανεπιθύμητη ένταξη στο κανονιστικό πλαίσιο και στην απώλεια δικαιωμάτων. Όπως υποστηρίζει ο Σούζας, οι εγχώριες καταλήψεις δεν έρχονται ποτέ αντιμέτωπες με το ζήτημα της νομιμοποίησης ή έστω της διαπραγμάτευσης με το κράτος και τους θεσμούς του πέρα από την αναγκαστική τους συνάντηση με τις διωκτικές και δικαστικές αρχές κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων καταστολής και των συνακόλουθων συλλήψεων. Αυτή η στάση μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι καταλήψεις στην Ελλάδα αποτελούν διαχρονικά κομμάτι του ευρύτερου ανταγωνιστικού κινήματος. Ως εκ τούτου, η διάσταση 'νόμιμο-παράνομο' δεν θα τεθεί ποτέ στο περιβάλλον των καταλήψεων, όπως δεν θα τεθεί και γενικότερα στον

πολιτικό χώρο στον οποίο εντάσσονται. Παραφράζοντας το γνωστό σύνθημα για τους κοινωνικούς αγώνες, οι καταληψίες διακηρύσσουν ότι «η κατάληψη δεν είναι νόμιμη ή παράνομη: είναι δίκαιη» και ότι «το δικαίωμα στην ελεύθερη χρήση, την εκτροπή-επανοικειοποίηση των αχρησιμοποίητων χώρων δε χαρίζεται, καταχτιέται»⁶⁵.

Πρέπει να ληφθεί, εξ' άλλου, υπόψη, ότι, ειδικά στην Ελλάδα, η πλειονότητα των εγκαταλελειμμένων ιδιωτικών κτιρίων, ανήκουν σε περισσότερους από έναν ιδιοκτήτες, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την κίνηση δίωξης εναντίον καταληψιών, κάτι που αποβαίνει προς όφελός τους. Δεν αποκλείεται, εξ' άλλου, η κατάληψη να γίνει με την ανοχή του ιδιοκτήτη, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί καν παράνομη πράξη εφόσον υπάρχει συγκατάθεση στη διαμονή των ατόμων στο χώρο. Παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης αποτελεί η κατάληψη της 'Κεραμεικού και Μυλλέρου', καθώς το εν λόγω κτίριο ανήκε στο γνωστό αρχιτέκτονα Προβελέγγιο, η οικογένεια του οποίου συναίνεσε κατευθείαν στην κατάληψη. Εξηγώντας τους λόγους που τους οδήγησαν να επιλέξουν το εν λόγω κτίριο, κάποια από τα μέλη της

⁶⁵ Βλ. 45, Ν. Σούζας, σ. 133.

‘Κεραμεικού και Μυλλέρου’, ουσιαστικά, υποστηρίζουν ότι προέκυψε ως πολιτική αναγκαιότητα, δεδομένου ότι είχαν υποστεί ήδη δύο εκκενώσεις στις αμέσως προηγούμενες προσπάθειές τους (‘Ασκληπιού 34’ και ‘Κασσιανής 1’): *«Βασικά ήταν ελιγμός η κίνηση αυτή. Πολιτικός ελιγμός για να [...] μείνουμε με μια κατάληψη, να ξεφύγουμε απ’ το κυνήγι [της αστυνομίας] και να μπορέσουμε να δουλέψουμε [πολιτικά/κινηματικά], γιατί αν αυτό το πράγμα δε γινόταν μετά θα ‘χαμε πρόβλημα»*⁶⁶.

Παρ’ όλο που, συχνότερα, μεγαλύτερης κλίμακας καταλήψεων επιλέγουν δημόσια κτίρια, καθώς η διαδικασίες για την κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού προς διεκδίκησή τους μπορεί να είναι εξαιρετικά μακροχρόνιες, αλλά και ο συμβολισμός είναι εντονότερος, έχουν επιλεχθεί, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, οι ιδιωτικές κατοικίες, καθώς οι δυνατότητες της αξιοποίησης των δημοσίων άδειων κτιρίων από το κράτος και η αντιμετώπιση των καταλήψεων αποτελεί μία άλλη συζήτηση, που αφορά σε αποφάσεις που το ίδιο το κράτος οφείλει να λάβει σχετικά με το στεγαστικό ζήτημα και την εκμετάλλευση της περιουσίας του.

⁶⁶βλ. και Απόσπασμα από συνέντευξη μελών της ‘Κεραμεικού και Μυλλέρου’ στο *Πώς το καταλάβαμε*, ντοκιμαντέρ της κατάληψης ‘Villa Amalías’ για τις καταλήψεις στέγης, Αθήνα, Μάρτιος 2009.

Ρεαλιστικά, ωστόσο, επιχειρείται με την παρούσα εργασία να διερευνηθεί ένα νομικό πλαίσιο, υπό το οποίο άτομα που καταλαμβάνουν κτίρια, με στόχο την άμεση ανάγκη στέγασης να μην διώκονται για το λόγο αυτό, με στόχο να υπάρχει και μία ελάχιστη νομοθετική πρόβλεψη για τέτοιες πρακτικές, ώστε να αποφευχθεί πιθανή διασταλτική ερμηνεία των νόμων προς μη επιθυμητές κατευθύνσεις. Προφανώς, στο επίπεδο αυτό, δεν μπορεί να γίνει μία ενδελεχής ανάλυση του νομικού αυτού πλαισίου και των όποιων τυχόν ζητημάτων προκύπτουν κατ' ακολουθία. Σε κάθε, όμως, περίπτωση, στόχος είναι να δοθεί μία βάση, στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί η νομιμότητα μίας τέτοιας δράσης, υπό προϋποθέσεις, και με γνώμονα την κατάσταση ανάγκης και την κατάχρηση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία, όπως αναλύεται ακριβώς παρακάτω.

5.2. Νομική ανάλυση του αδικήματος της κατάληψης και των προϋποθέσεων του αδίκου

Το αδίκημα

Κατά τη διάταξη του άρθρου 334 παρ.1 Π.Κ. «*Όποιος εισέρχεται παράνομα ή παραμένει παρά τη θέληση του δικαιούχου στην κατοικία άλλου ή στο χώρο που αυτός χρησιμοποιεί για την εργασία του ή σε χώρο περικλεισμένο που αυτός κατέχει τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή*». Από τη διάταξη αυτή, προκύπτει ότι για να στοιχειοθετηθεί το έγκλημα της διαταράξεως οικιακής ειρήνης απαιτείται παράνομη είσοδος ή παραμονή στην κατοικία άλλου ή στους άνω χώρους και **δολία προαίρεση**, ως παράνομη δε είσοδος νοείται η αυθαίρετη είσοδος στην κατοικία ή στους άνω χώρους της εργασίας του ή τον περικλεισμένο που αυτός κατέχει. Συμπληρωματικά, δε, αναφέρεται ότι, σύμφωνα με την παρ. 3 του ίδιου άρθρου «*Όποιος εισέρχεται παράνομα σε κατάστημα ή χώρο δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής υπηρεσίας ή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ή επιχείρησης κοινής ωφέλειας ή παραμένει στους χώρους αυτούς παρά τη θέληση της υπηρεσίας που τους χρησιμοποιεί, της οποίας τη θέληση του δηλώνει ο νόμιμος εκπρόσωπος ή ο*

υπάλληλός της, και προκαλεί έτσι διακοπή ή διατάραξη της ομαλής διεξαγωγής της υπηρεσίας τιμωρείται με Φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών. Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών τιμωρείται όποιος παράνομα εισέρχεται ή παραμένει στους προαναφερόμενους χώρους ή καταστήματα κατά το χρόνο μη διεξαγωγής της υπηρεσίας με σκοπό την παρακώλυση αυτής». Αξίζει να σημειωθεί ότι το τελευταίο αυτό εδάφιο της παρ.3 προστέθηκε με νόμο του 2013 (άρθρο 71 του Ν.4139/2013 (ΦΕΚ Α΄ 74), χρονολογία δόλου τυχαία, δεδομένων των συνθηκών που επικρατούσαν – και εξακολουθούν να επικρατούν – στη χώρα. Η ποινική δίωξη στις περιπτώσεις της παρ. 1 ασκείται μόνο ύστερα από έγκληση του δικαιούχου. Ενώ, όταν πρόκειται περί δημοσίων κτιρίων, η δίωξη είναι αυτεπάγγελη.

Υποκειμενικά, απαιτείται δόλος που συνίσταται στη **θέληση παραγωγής των πραγματικών περιστατικών**, τα οποία απαρτίζουν την έννοια της πιο πάνω πράξεως, αρκεί δε και ενδεχόμενος δόλος⁶⁷. Εξάλλου, ο δόλος υποδηλώνει μία κατ' αρχήν αντίπαλη (εχθρική) βουλευτική στάση του προσώπου απέναντι στα έννομα αγαθά και το δίκαιο που τα προστατεύει, η οποία επισύρει μια κατ' αρχήν τυπική

⁶⁷ ΑΠ 1108/2007, Περιοδικό Ποινικός Λόγος, 2007, 750.

αποδοκίμασία⁶⁸. Προκειμένου όμως μία πράξη, που κατευθύνεται με γνώση και θέληση της τέλεσης της, να είναι τελικά και καταλογιστή σε ενοχή του δράστη, θα πρέπει να υφίσταται η συνείδηση αυτού για το βλαπτικό της χαρακτήρα. Εφόσον έτσι έχει το πράγμα, το δίκαιο αποδοκιμάζει τη συνείδηση αυτή, όταν είναι πλήρης και ο δράστης εμμένει στην άδικη επιλογή του από εχθρότητα (ή αντιπαλότητα) απέναντι στα προστατευόμενα από το δίκαιο έννομα αγαθά ή όταν εκδηλώνεται ως ασυγχώρητη, λαθεμένη αξιολόγηση της προσβολής αυτών⁶⁹. Για να αποδοκιμαστεί η επιλογή του αδίκου δεν αρκεί όμως να είναι συνειδητή και να είχε το υποκείμενο της την ικανότητα επιλογής με βάση τις αξιολογικές αντιλήψεις του. Θα πρέπει και στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση οι συνθήκες της επιλογής να ήταν τέτοιες, που να άφηναν δυνατότητα αποφυγής του αδίκου στο δράστη, με κριτήριο πάντα (σε ό,τι αφορά αυτή τη δυνατότητα) το μέσο κανονικό άνθρωπο. Τούτη η δυνατότητα επιλογής ονομάζεται «ανθρώπινη δυνατότητα αποφυγής του αδίκου» σε συγκεκριμένη περίπτωση.

⁶⁸ Μανωλεδάκη, Γενική θεωρία του Ποινικού Δικαίου Γ, 1981, σελ. 160 επ., Κατσαντώνη, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 1,1973, σελ. 241, Λ. Μαργαρίτη, Οι εξωτερικοί όροι του αξιόποινου, 1983, σελ. 66

⁶⁹ ΠεντΝαυτΠειρ 213/1999, Ποινική Δικαιοσύνη 1999, 1116.

Ενώ η γενική ικανότητα επιλογής ισχύει γενικά για οποιαδήποτε επιλογή του συγκεκριμένου δράστη σε οποιοσδήποτε συνθήκες του ίδιου χρόνου, η δυνατότητα επιλογής αναφέρεται σε συγκεκριμένες συνθήκες και σε πολύ περιορισμένο κύκλο «δυνατών λύσεων». Ειδικότερα, ο δράστης, καίτοι αντιλαμβάνεται σωστά την πράξη που θα τελέσει ως προσβολή εννόμου αγαθού (έχει συνείδηση του άδικου χαρακτήρα της πράξης του), και ενώ έχει την ικανότητα και θα ήθελε ν' αποφύγει το άδικο, επιλέγοντας άλλη λύση, δεν μπορεί να κάνει την επιλογή αυτή, γιατί βρίσκεται σε ψυχική πίεση. Η επιλογή σε μια τέτοια κατάσταση ψυχικής πίεσης δεν μπορεί να αποδοκιμαστεί ως αξιοκατάκριτη βουλευτική έκφραση του δράστη, γιατί είναι φανερό πως δεν απορρέει από τη συνειδητή αντίθεση του στο πεδίο ειρήνευσης των εννόμων αγαθών και από την εχθρότητα του προς το συγκεκριμένο αγαθό που προσβάλλει, αλλά «εκβιάζεται» από συνθήκες εξωτερικές, από αίτια που βρίσκονται έξω από τη βούληση και τον ψυχικό του κόσμο.

Το άδικο και ο καταλογισμός και οι λόγοι άρσης του

Ο Ποινικός μας Κώδικας αναγνωρίζει τέτοιες καταστάσεις ανθρωπίνης αδυναμίας μπροστά στην επιλογή, ενώ και έξω από αυτόν υπάρχουν παρόμοιες περιπτώσεις που γίνονται δεκτές στο Ποινικό Δίκαιο ως λόγοι συγγνώμης. Υπόβαθρο αυτών των καταστάσεων αποτελεί η ψυχική πίεση με την οποία γίνεται η επιλογή. Αυτή η πίεση, ή είναι καθαρά προϊόν μιας φυσικής κατάστασης ανάγκης, ή προκύπτει άμεσα από ένα ηθικό δίλημμα (μπροστά σε μια επιλογή) που και αυτό απορρέει από μια τέτοια κατάσταση (ή, έστω, νομιζόμενη κατάσταση). Διακρίνονται έτσι οι σχετικές περιπτώσεις σε δύο κατηγορίες: α) Στις καταστάσεις ψυχικής πίεσης που άμεσα απορρέει από ένα εξωτερικό γεγονός και β) στις καταστάσεις ψυχικής πίεσης που απορρέει άμεσα από κάποιο ηθικό δίλημμα.

Παράλληλα δε προς αυτές τις διακρίσεις, διακρίνονται περαιτέρω περιπτώσεις που κατ' αμάχητο τεκμήριο περιγράφονται από τον Ποινικό Κώδικα ως καταστάσεις ψυχικής πίεσης και περιπτώσεις που βρίσκονται έξω από τον Κώδικα, αλλά έχουν γενικά αναγνωριστεί στο Ποινικό Δίκαιο ως λόγοι συγγνώμης. Ως καταστάσεις επιλογής του αδικού με ψυχική πίεση του δράστη, που άμεσα απορρέει από κάποιο

εξωτερικό γεγονός και οδηγεί στη συγγνώμη του δράστη, ο Ποινικός μας Κώδικας βλέπει: 1) Την υπέρβαση των ορίων της άμυνας από φόβο ή ταραχή (άρθρο 23 εδ. γ` ΠΚ), 2) Την υπέρβαση των ορίων της κατάστασης ανάγκης (που αίρει κατά το άρθρο 25 ΠΚ το άδικο) από φόρο ή ταραχή (άρθρο 25 παρ. 3 ΠΚ), 3) την υπέρβαση των ορίων της κατάστασης ανάγκης (που αίρει κατά το άρθρο 32 παρ. 1 ΠΚ τον καταλογισμό) από φόβο ή ταραχή (άρθρο 32 παρ. 2 ΠΚ), 4) την ίδια την κατάσταση ανάγκης (που αίρει τον καταλογισμό κατ` άρθρο 32 ΠΚ ως κατ` αμάχητο τεκμήριο που γίνεται κάτω από πίεση λόγω φόβου ή ταραχής ή ανάλογου, που άμεσα απορρέει από το γεγονός του κινδύνου, συναισθήματος ανθρώπινης αδυναμίας).

Υπάρχουν περιπτώσεις επιλογής του αδίκου με ψυχική πίεση του δράστη, η οποία απορρέει από ένα ηθικό δίλημμα και οδηγεί στη συγγνώμη του. Το Ποινικό Δίκαιο προέβλεπε τρεις τέτοιες (και ήδη μόνο δύο), κατ` αμάχητο τεκμήριο, περιπτώσεις στον Ποινικό Κώδικα, ενώ αναγνωρίζονται όμοιες περιπτώσεις και εκτός κειμένου δικαίου. Για την εφαρμογή του άρθρου 25 ΠΚ (άρση αδίκου), συγκεκριμένα, απαιτείται να υφίσταται παρών και αναπότρεπτος με άλλα μέσα κίνδυνος, που να

απειλεί το πρόσωπο ή την περιουσία του ιδίου ή κάποιου άλλου και η βλάβη που προκλήθηκε να είναι σημαντικά κατώτερη κατά το είδος και τη σπουδαιότητα από αυτή που απειλήθηκε⁷⁰.

Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και η κατάχρηση κατά την άσκησή του

Η ιδιοκτησία, ως ατομικό δικαίωμα, εξάλλου, το οποίο προστατεύεται συνταγματικά με το άρθρο 17 του Συντάγματος, δεν μπορεί να ασκείται απεριόριστα, με αποκρυστάλλωση της έννοιας αυτής στη διάταξη του άρθρου 17 παρ. 1, η οποία διακηρύσσει την αρχή ότι τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.

Το άρθρο 1 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου διαλαμβάνει, ειδικότερα, τα εξής: *«Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθεί της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημόσιας ωφέλειας και υπό τους προβλεπόμενους υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους».*

⁷⁰ ΣυμβΠλημΗρακλ 237/2011, στη ΝΟΜΟΣ.

Με τον όρο, δε, «δημόσια» πρέπει να εννοείται η «κοινωνική» και όχι απλά η «κρατική» ωφέλεια. Διαφορετική από τη δημόσια ωφέλεια είναι η κρατική ωφέλεια με τη στενή έννοια, δηλαδή ο πλουτισμός ή η ωφέλεια του Δημοσίου Ταμείου ή η επαύξηση της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου, την οποία μπορεί να επιτύχει το Δημόσιο με άλλα μέσα (φορολογία, κ.λπ.), όχι, όμως, νόμιμα με αναγκαστική απαλλοτρίωση. Η «κοινωνική» ωφέλεια, επιβεβλημένη για λόγους κοινωνικής αλληλεγγύης, αναγκαία συνέπεια της κοινωνικής συμβίωσης, παρέχει τα ηθικά και νομικά κίνητρα για την προσβολή του ατομικιστικού χαρακτήρα της ιδιοκτησίας. Ο όρος «δημόσια» εφόσον εκλαμβάνεται με την έννοια του «κοινωνικά» και όχι του «κρατικά» ωφέλιμου, αντιπαρατάσσεται στο αποκλειστικά «ατομικό» με τη στενή έννοια⁷¹.

Για να εξυπηρετηθεί το γενικότερο συμφέρον, ο νομοθέτης δεν κωλύεται σύμφωνα με το άρθρο 17 Συντ. να θεσπίζει με αντικειμενικά κριτήρια περιορισμούς στην έκταση και το περιεχόμενο του δικαιώματος της κυριότητας.

⁷¹ Π. Σμύρνη, *Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία*, Εργασία στο μάθημα Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2009, σ. 63.

Ο συνταγματικός νομοθέτης με αξιολογικές κατευθυντήριες διατάξεις του (άρθρ. 25 παρ. 2, 4) προσδιορίζει το κοινωνικό περιεχόμενο του ατομικού δικαιώματος, ορίζοντας ότι *«η αναγνώριση και προστασία των θεμελιωδών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την πολιτεία, αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη»*. Επίσης ότι *«το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης»*, *ώστε η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων να τελεί κάτω από συγκεκριμένους περιορισμούς αλληλεγγύης*.

Ο συνταγματικός νομοθέτης απαγόρευσε την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος με ρητή διάταξη (άρθρ. 25 παρ. 3), ορίζοντας ότι *«η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος δεν επιτρέπεται»*.

Κατά τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ *«Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος»*. Κατά την έννοια αυτής, μόνη η αδράνεια του δικαιούχου για την άσκηση του δικαιώματος επί χρόνο μικρότερο από τον απαιτούμενο για την παραγραφή, καθώς και η καλόπιστη πεποίθηση του

υποχρέου ότι δεν υπάρχει το δικαίωμα κατ' αυτού ή ότι δεν πρόκειται τούτο να ασκηθεί εναντίον του, έστω και αν αυτή δημιουργήθηκε από την αδράνεια του δικαιούχου, δεν αρκεί κατ' αρχή να καταστήσει καταχρηστική την άσκηση του δικαιώματος. Αν όμως η αδράνεια συνοδεύεται από **ειδικές περιστάσεις που συνδέονται με προηγούμενη συμπεριφορά του δικαιούχου** και ο ίδιος μεταβάλλοντας τη στάση του επιχειρεί εκ των υστέρων ανατροπή της κατάστασης που ήδη έχει διαμορφωθεί και παγιωθεί, δεν είναι απαραίτητο να προκαλούνται αφόρητες ή δυσβάστακτες για τον υπόχρεο συνέπειες αλλ' **αρκεί να επέρχονται δυσμενείς απλώς για τα συμφέροντά του επιπτώσεις**. Στην περίπτωση αυτή, η άσκηση του δικαιώματος μπορεί να καταστεί μη ανεκτή κατά την καλή πίστη και τα χρηστά ήθη και συνεπώς καταχρηστική και απαγορευμένη⁷².

Η κατάχρηση δικαιώματος εμπεριέχει και το στοιχείο εκμετάλλευσης της εξουσίας που απονέμει το δίκαιο, ασκώντας το δικαίωμα για σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους για τους οποίους παρέχεται το δικαίωμα εξ' αρχής.

⁷² ΑΠ 750/2013 και Ολ ΑΠ 8/2001.

Συμπερασματικά για τις καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων και την άρση του άδικου χαρακτήρα τους

Σε περίπτωση εγκαταλελειμμένου κτιρίου, επομένως, όταν ο εκάστοτε ιδιοκτήτης αποφασίσει να ασκήσει το δικαίωμά του στην ιδιοκτησία του, ενεργεί καταχρηστικά, καθώς με το να μην το έχει ασκήσει επί σειρά ετών έχει καταστάσει αδρανή την ιδιοκτησία σε σχέση με τον οικονομικό και κοινωνικό της προορισμό, εφόσον ούτε την απολαμβάνει, ούτε το χρησιμοποιεί, αλλά ούτε και τη διαθέτει.

Στην κατάσταση ανάγκης, όπως περιγράφεται παραπάνω, γίνεται μία σύγκριση ανάμεσα στο έννομο αγαθό που απειλείται και αυτό που σώζεται. Προκρίνεται δε η σωτηρία του σπουδαιότερου αγαθού και η βλάβη, η οποία προκαλείται πρέπει να είναι σημαντικά κατώτερη από τη βλάβη που αποτρέπεται ως προς το είδος και τη σπουδαιότητα. Η παροχή, λοιπόν, στέγης και η ανθρώπινη ζωή ενός ατόμου είναι ένα έννομο αγαθό κατά πολύ σπουδαιότερο από την εγκαταλελειμμένη ιδιοκτησία κάποιου.

Πρέπει, δε, να τονιστεί ότι, σε αντίθεση με την απαλλοτρίωση, ενδεχομένως με στόχο τη δημιουργία κοινωνικών κατοικιών κ.λπ., η κατάληψη παρέχει πολλά οφέλη και για

το δημόσιο, παρά τη μη αναγνώρισή της από τα κράτη για την ικανότητά της να παράγει αυτά τα δημόσια αγαθά. Όταν η κατάληψη αναγνωρίζεται και υποστηρίζεται, μπορεί να δημιουργήσει λύσεις, όπου η απαλλοτρίωση έχει αποτύχει, συμπεριλαμβανομένων της εξάλειψης της χρονικής καθυστέρησης από την κατασκευή στην κατοίκηση, διατηρώντας την οικογένεια και τις κοινοτικές ομάδες μαζί, αποτρέποντας την καταστροφή του κατοικήσιμου αποθέματος κατοικιών και εκφράζοντας, ταυτόχρονα, τα προβλήματα του νομικού και του στεγαστικού συστήματος. Με τον τρόπο αυτό, αποφεύγεται και η εμπλοκή και συνδρομή του κράτους, το σύστημα και οι πολιτικές του οποίου αποτελούν, ουσιαστικά, και την πηγή του προβλήματος.

Σύμφωνα με τη δικηγόρο, κ. Κούρτοβικ Ι., οι περισσότερες υποθέσεις κατάληψης που έφτασαν στην Δικαιοσύνη είχαν ήπια αντιμετώπιση. Με την προϋπόθεση της επαναπόδοσης του ιδιωτικού χώρου στον ιδιώτη ιδιοκτήτη, τα δικαστήρια οδηγούνται συνήθως στην αθώωση. Άλλωστε, όταν πρόκειται για εγκαταλειμμένο χώρο, είναι δύσκολη η στοιχειοθέτηση του αδικήματος, αφού δεν έχουμε «κατοικία»

είτε «χώρο εργασίας». Στις σχετικές αποφάσεις, όπως αναφέρει, δεν υπάρχει κάποιο «βαρύ νομικό σκεπτικό». Ωστόσο, στην περίπτωση της ιστορικής κατάληψης της Βίλλας Αμαλίας, οι 3 αθωωτικές αποφάσεις που εκδοθήκαν αναγνώριζαν τις θετικές προθέσεις των καταληψιών για την ανάπτυξη δράσεων φιλικών προς την γειτονιά και την κοινωνία. Η κατάληψη αυτή, σημείωσε, πέρασε με το όνομα της στον πολιτικό λόγο, αναγνωρίστηκε και, κατά κάποιο τρόπο, επίσημα, στην αλληλογραφία της διοίκησης που αφορούσε την απόδοση των πραγμάτων που βρέθηκαν στο κτίριο, όχι μόνον ως Βίλλα Αμαλίας αλλά και ως «συλλογικότητα της κατάληψης της Βίλλα Αμαλίας», στην οποία και αποδόθηκαν τελικά τα πράγματα ως δικαιούχο. Όπως παρατήρησε, το κίνημα των καταλήψεων έχει ξανά ενεργοποιηθεί λόγω των προσφυγικών ροών και εφόσον δεν θίγει ατομικές ιδιοκτησίες δεν έχει μπει στο στόχαστρο της Πολιτείας. Όμως, επισήμανε ότι μία νομοθετική ρύθμιση, η οποία θα παρείχε προστασία σε τέτοια εγχειρήματα θα ήταν δύσκολο να προωθηθεί, καθώς η προστασία της ιδιοκτησίας ως δικαιώματος αλλά και η αντίληψη γύρω από αυτό είναι πολύ ισχυρή στην Ελλάδα.

6. Συμπεράσματα

Από το ξέσπασμα της κρίσης, και καθώς αυτή εξακολουθεί να διαμορφώνει τις κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα, οι όροι πρόσβασης στην κατοικία και σε αξιοπρεπείς στεγαστικές συνθήκες, ειδικότερα, καθίστανται ολοένα και πιο δύσκολοι, για όλο και ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, όπως ανέδειξαν και οι δύο πρόσφατες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν. Την ίδια στιγμή, τα διαρκή μέτρα λιτότητας και οι πολιτικές, εντείνουν ακόμα περισσότερο τη στεγαστική επισφάλεια, με αποτέλεσμα ο αριθμός των αστέγων να αυξάνεται, χωρίς να υπάρχει, ωστόσο, καμία κρατική πρόβλεψη προστασίας τους. Οι διαρκείς περικοπές σε μισθούς, συντάξεις και κοινωνικά επιδόματα και η ανεργία, σε συνδυασμό με το διαρκώς αυξανόμενο κόστος των βασικών καταναλωτικών αναγκών των νοικοκυριών και τη δυσβάσταχτη φορολογία, διευρύνουν το φάσμα των νοικοκυριών που δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις της στέγασης.

Με αφορμή την έρευνά της, η ΜΚΟ «Κλίμακα» παρατηρεί πως το φαινόμενο της έλλειψης στέγης και ο αποκλεισμός από την κατοικία αναδεικνύεται τα τελευταία χρόνια ως ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας.

«Παρά την (πολύ πρόσφατη) θεσμική αναγνώριση του προβλήματος των αστέγων από την ελληνική πολιτεία, η οποία έθεσε την αρχή (έστω και καθυστερημένα) της διαδικασίας εφαρμογής μέτρων προστασίας, η ανυπαρξία, μέχρι και σήμερα, θεσμοθετημένων δράσεων στο πεδίο της πρόληψης, αποκατάστασης καθώς και καταγραφής ποσοτικής – ποιοτικής του φαινομένου αποτελούν ακόμα ζητούμενο στο πλαίσιο χάραξης εθνικής στρατηγικής για την έλλειψη στέγης», τονίζει η οργάνωση⁷³.

Παράλληλα, όμως, με την κρισιακή αυτή κατάσταση, και πηγάζοντας από αυτήν, διαμορφώνονται οι όροι για την εμφάνιση ή και την επανεμφάνιση νέων αντιλήψεων γύρω από το δικαίωμα στην κατοικία και την κατοίκηση. Δημιουργείται η προοπτική ανάπτυξης ενός νέου πεδίου αλληλεγγύης και κοινωνικού προβληματισμού, ανατρέποντας την μέχρι τώρα σιωπηρή συναίνεση ως προς το ζήτημα της κατοικίας, μέσα από νέα αιτήματα και πρακτικές.

⁷³ Αστέγος στην Ελλάδα του 2012, Η ζωή στο δρόμο, 12-12-2012 στο <http://tvxs.gr/news/ellada/astegos-stin-ellada-toy-2012>.

Περαιτέρω, το κύμα καταστολής πολιτικών καταλήψεων στο κέντρο της Αθήνας, στα τέλη του 2012, πυροδότησε μια σειρά από συζητήσεις σε σχέση με το ρόλο που έχουν παίξει μέχρι σήμερα οι καταλήψεις αυτές, την ανάγκη της επανάχρησης κενών και εγκαταλελειμμένων κτιρίων, αλλά και για την πρακτική της κατάληψης στέγης ως μια απάντηση σε οξυμένα στεγαστικά προβλήματα η οποία είναι ιδιαίτερα νομιμοποιημένη στην παρούσα συγκυρία.

Όπως τόνισε η υπεύθυνη του προγράμματος στήριξης αστέγων της Κλίμακας, Άντα Αλαμάνου, στη συνέντευξη Τύπου την ανάγκη πολιτικής βούλησης και θεσμών για την αντιμετώπιση του φαινομένου των αστέγων *«Δεν αρκεί, όμως, μόνο η κρατική μέριμνα. Χρειάζεται η συνεργασία όλων των φορέων και της κοινωνίας. Είναι σημαντικό να αλλάξουμε εμείς, να αλλάξει η κοινωνία. Πρέπει να είμαστε πιο ενημερωμένοι, πιο ευαισθητοποιημένοι. Πρέπει να καταφέρουμε να αλλάξουμε την εικόνα που έχει η κοινωνία για τους άστεγους»*⁷⁴.

⁷⁴ Μαργαρίτη Κ., *Το προφίλ των νεοαστέγων σκιαγραφεί έρευνα της ΜΚΟ «Κλίμακα»*, 12-12-2012 στο <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231226329>.

Οι καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων μπορούν να αποτελέσουν μία άμεση απάντηση στην κρατική αυτή αδιαφορία. Δεδομένης, δε, της κατάστασης ανάγκης, στην οποία βρίσκονται τα εμπλεκόμενα σε αυτές άτομα, υφίσταται η δυνατότητα νομικής προστασίας τους, όπως περιγράφηκε παραπάνω.

Παρά το γεγονός ότι συμμετέχοντες σε πολιτικές καταλήψεις, αντιμετωπίζουν τις καταλήψεις που στόχο έχουν, απλώς, την κάλυψη στεγαστικών αναγκών, χωρίς τα εγχειρήματα αυτά να προπαγανδίζουν περαιτέρω το λόγο ύπαρξής τους με στόχο την γενίκευση του εγχειρήματος και από άλλες ομάδες ή ατομικότητες, ως εμπειρεύουσες τον κίνδυνο της απομόνωσης από το κοινωνικό σύνολο όσον αφορά τις αιτίες και τους σκοπούς δημιουργίας τους και, κατ' επέκταση, ενισχύουσες το δομικό πρόβλημα της λήθης όσον αφορά το γενικευμένο εχθρικό-εκμεταλλευτικό-ταξικό περιβάλλον στο οποίο αυτές κινούνται, η θέση αυτή δεν στερείται αντιλόγου.

Αν οι καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων λάβουν μία γενικευμένη δράση και αποτελέσουν εστίες και πυρήνες «αντίστασης», θα καταστεί δυνατή η συλλογικοποίηση ολόκληρων περιοχών, αλλάζοντας τη συνείδηση των ατόμων που ζουν και δρουν σε αυτούς τους χώρους, όπως συνέβη και με την κατάληψη του City

Plaza, αλλάζοντας επαγωγικά και σταδιακά τις κρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες⁷⁵.

Καθίσταται σαφές ότι μία προσπάθεια θεσμοθέτησης ενάντια και απέναντι στον «ιερό» αυτό θεσμό της ιδιοκτησίας στην Ελλάδα πιθανότατα να απέβαινε άκαρπη.

Δεν μπορεί, ωστόσο, να αγνοηθεί το γεγονός ότι, σήμερα περισσότερο από ποτέ, η πραγματικότητα έχει διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην υφίσταται, πλέον,

η δυνατότητα υποστήριξης της πολυτέλειας αυτής κατοχής επί μακρόν ιδιοκτησίας,

χωρίς αυτή να επιτελεί κανέναν από τους σκοπούς της, είτε αυτός είναι κοινωνικός

είτε οικονομικός. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, η «οικιακή ειρήνη» ενός

εγκαταλελειμμένου κτιρίου δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για απόκρουση χρήσης

του, και όχι ιδιοποίησής του, την ώρα που κάποιοι στερούνται ενός από τα

βασικότερα αγαθά και δικαιώματα, αυτό της στέγασης και της κατοικίας.

Καθώς, λοιπόν, υπάρχουν τόσο παραδείγματα λειτουργίας ενός τέτοιου νομικού

πλαισίου και, μάλιστα, μακροχρόνιας, όπως αυτό της Ολλανδίας, όσο και οι νομικές

βάσεις προστασίας τέτοιων εγχειρημάτων, θα επαναλάβουμε το σκεπτικό των

⁷⁵ Κατάληψη LIBERTATIA, η ανάγκη της στέγασης και η λύση της κατάληψης ως μέσο επαναστατικής πράξης, Νοέμβριος 2008, στο <http://libertatiasquat.blogspot.gr/2010/02/blog-post.html>.

Eduardo M Peñalver και Sonia K Katyal, σύμφωνα με το οποίο, οι καταλήψεις μπορούν να παίξουν έναν ισχυρό και ορατό ρόλο ως καταλύτες για τις απαραίτητες νομικές αλλαγές, χωρίς να απεκδύονται, απαραίτητα, της πολιτικής τους φύσης, η οποία, εξ' άλλου, κατά τη γνώμη της γράφουσας, είναι εγγενής σε τέτοια εγχειρήματα, ανεξάρτητα από το αν είναι σαφής συνειδησιακή επιλογή των εμπλεκομένων ή, απλώς, υφίσταται ως τέτοια, εκ προοιμίου.

Βιβλιογραφία

Adilkno, *Cracking the Movement: Squatting Beyond the Media*, New York: Autonomedia, 1994.

Davranche G., *Πρώην Γιουγκοσλαβία: Αναδρομή στη Γιουγκοσλαβική "Αυτοδιαχείριση"*, Αυτοδιαχείριση, Μια ιδέα πάντα επίκαιρη, οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2015.

Davranche G., *Μεγάλη Βρετανία: Tower Colliery, το ορυχείο στους ανθρακωρύχους*, Αυτοδιαχείριση, Μια ιδέα πάντα επίκαιρη, οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2015.

Hetherington K., *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*, Routledge, London, 1997.

Holm A., Kuhn A., *Squatting and Urban Renewal: The Interaction of Squatter Movements and Strategies of Urban Restructuring in Berlin*, International Journal of Urban and Regional Research, Vol. 35, No. 3. (2011).

Jeffres L. et al., *The Impact of Third Places on Community Quality of Life*, Applied Research in Quality of Life 4 (4): 333–345.

Margit Mayer, *Preface*, Squatting Europe Kollektive, Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles, New York: Autonomedia, Minor Compositions 2013, σ.2

Markovic M., *Αυτοδιαχείριση*, Επίκουρος, Αθήνα, 1975.

Marinero, Isabella Clough, Bjørn Thomassen, eds.. *Global Rome: Changing Faces of the Eternal City*, Indiana University Press, 2014.

Kearns Kevin, *Intraurban Squatting In London*, Annals of the Association of American Geographers 69.4 (1979).

N. Klein, *Squatters in white overalls*, <http://www.theguardian.com/world/2001/jun/08/globalisation.comment>.

Neate R., *Scandal of Europe's 11m empty homes*, 2014 στο <http://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice>.

Peñalver, Eduardo M. and Katyal, Sonia K., *Property Outlaws*, Cornell Law Faculty Publications. Paper 28, 2007.

Pruijt H., *Squatting in Europe*, Squatting Europe Collective, Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles, New York: Autonomedia, Minor Compositions 2013.

Reeve Kesia. *Squatting Since 1945: The Enduring Relevance of Material Need, Housing and Social Policy: Contemporary Themes and Critical Perspectives*. By Peter Somerville and Nigel Sprigings, London, Routledge, 2006

Tusman Lee, *Really Free Culture Anarchist Communities, Radical Movements and Public Practices*, Pedia Press.

Soja, E., *Thirdspaces. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Οξφόρδη: Blackwell, 1996.

Stampfer A., *Squatting and Eminent Domain: A Study of the Potential for Public Good*, 12/7/10, σελ. 5, διαθέσιμο σε: <http://sociology.barnard.edu/sites/default/files/inline/stampfered-squatting.pdf>

Supek R., *The sociology of Workers' Self-management*, Self-governing Socialism, International Arts and Sciences Press, New York, 1975.

Ward Colin, *The early squatters*, Squatting, The real story, Bay Leaf Books, 1980.

Wright Steve, *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomous Marxism*, Pluto Press, London, 2002.

Αργύρης Μ., *Συζητώντας για την ετεροτοπία - οι χωροχρονικές εμπειρίες των τεράτων*, Σπουδαστική διάλεξη, ΕΜΠ, Ιούλιος 2012 στο <http://akea2011.com/2012/12/26/eterotopia/>.

Αφιέρωμα: Zapatistas στο http://zbaro.blogspot.gr/2010/09/zapatistas_17.html.

Βαταβάλη Φ., Μπαλαμπανίδης Δ., Σιατίτσα Δ., *Κατοικία στο κέντρο της Αθήνας: πώς και για ποιούς;*, 16.5.2011, στο <https://encounterathens.wordpress.com/katoikia/>.

Βαταβάλη Φ., Σιατίτσα Δ., *Η «κρίση» της κατοικίας και η ανάγκη για μία νέα στεγαστική πολιτική*, 2011 στο <https://encounterathens.wordpress.com/2011/05/11/stegastikespolitikes/>.

Γιαννοπούλου Ε., *Γιατί οφείλουμε να υπερασπιζόμαστε τις καταλήψεις;*, Red Notebook, Ιανουάριος 2013.

Ευάγγριος Αληθινός, *Η μικρή - μεγάλη ιστορία των καταλήψεων στην Ελλάδα*, στο <http://tvxs.gr/news/blogarontas/i-mikri-megali-istoria-ton-katalipseon-stin-ellada>.

Απόσπασμα από το περιοδικό *Εφήμερη Πόλη: Κριτικός βιωματικός και φαντασιακός λόγος για την πόλη*, τχ. 7, Δεκέμβριος 1985, που αναδημοσιεύεται στο C/krümel (2005).

Απόσπασμα από συνέντευξη μελών της 'Κεραμεικού και Μυλλέρου' στο *Πώς το καταλάβαμε*, ντοκιμαντέρ της κατάληψης 'Villa Amalias' για τις καταλήψεις στέγης, Αθήνα, Μάρτιος 2009.

E.Z.L.N., subcomandante Marcos - subcomandante Moises, *οι λέξεις της σιωπής*, εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη 2014.

Κανδήλα, Θ. και Τριανταφυλλόπουλος, Ν., *Ψυχολογικοί Παράγοντες της Αγοράς Κατοικίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2004-2007*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 15(13), 2009.

Καστοριάδης Κ., *Αυτοδιαχείριση και Ιεραρχία*, Espirit, Φεβρουάριος 1977.

Κατάληψη LIBERTATIA, *η ανάγκη της στέγασης και η λύση της κατάληψης ως μέσο επαναστατικής πράξης*, Νοέμβριος 2008, στο <http://libertatiasquat.blogspot.gr/2010/02/blog-post.html>.

Κατσάκος Π., *Γιατί να υπάρχουν άστεγοι όταν έχουμε τόσα άδεια σπίτια;*, 2014 στο <http://www.vice.com/gr/read/ta-adeia-spitia>.

Κατσαντώνης Α., *Ποινικό Δίκαιο*, Γενικό Μέρος, 1, 1973.

Katsiaticas George (2007), *Η ανατροπή της πολιτικής: Ευρωπαϊκά αυτόνομα κοινωνικά κινήματα και η αποαποικιοποίηση της καθημερινής ζωής*, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Κούρκουλας Θ., *Η κατάληψη του City Plaza και το κίνημα αλληλεγγύης*, 11-5-2016 στο <https://rproject.gr/article/i-katalipsi-toy-city-plaza-kai-kinima-allileggyis>.

Μανωλεδάκης Ι., *Γενική θεωρία του Ποινικού Δικαίου* Γ, 1981.

Λογοθέτη Μαρλέν, *Καταλήψεις στέγης: ταυτότητες και αναπαραστές*, Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο Κοινωνιολογίας 'Ετερότητα και Κοινωνία', Αθήνα, 7-10/5/2003.

Μαργαρίτη Κ., *Το προφίλ των νεοαστέγων σκιαγραφεί έρευνα της ΜΚΟ «Κλίμακα»*, 12-12-2012 στο <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231226329>.

Μαργαρίτης Λ., Οι εξωτερικοί όροι του αξιόποινου, Θεσσαλονίκη, 1983.

Μ.Κ.Ο. «ΚΛΙΜΑΚΑ», Ο Τύπος του Δρόμου, *Οι άστεγοι στην Ελλάδα του 2012*, Τεύχος 1, 4 Φεβρουαρίου 2013.

Μπαλαμπανίδης Δ., Πατατούκα Ε., Σιατίτσα Δ., *Το δικαίωμα στην κατοικία της περιόδου της κρίσης στην Ελλάδα*, στο <http://geographies.gr/wp-content/uploads/2014/07/GEO22-031-042.pdf>.

Παλάγκας Μ., *Η Γιουγκοσλαβία του Στρατάρχη Τίτο: Μία εικόνα της Γιουγκοσλαβίας μέσα από την εφημερίδα "Το Βήμα" (Ιούνιος 1956)*, Οκτώβριος 2012 στο www.grafidaskapani.wordpress.com.

Παπαδογιάννης Γ., *Η Ελλάδα πρωταθλήτρια στα «κόκκινα» δάνεια εντός της Ευρωζώνης*, 14.4.2016 στο <http://www.kathimerini.gr/856626/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-ellada-prwta8lhtria-sta-kokkina-daneia-entos-ths-eyrwzwnhs>.

Πουλημένη Σ., Μπακιριτζή Κ., *Κρίση, φτώχεια και το δικαίωμα στη κατοικία: Η πραγματικότητα των εξώσεων στην ενοικιαζόμενη κατοικία*, 21.12.2013 στο <http://www.alterthess.gr/content/krisi-ftoheia-kai-dikaioma-sti-katoikia-i-pragmatikotita-ton-exoseon-stin-enoikiazomeni> Προκήρυξη κατάληψης «Λέλας Καραγιάννη», στο http://squathost.com/lelas_k/gr/sub14apr.htm

Ρουσανόγλου Ν., *Με διαδικασίες εξπρές οι εξώσεις και η είσπραξη οφειλόμενων ενοικίων*, Εφημερίδα, Η Καθημερινή, 20.4.2012 στο <http://www.kathimerini.gr/455869/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/me-diadikasies-e3pres-oi-e3wseis-kai-h-eispra3h-ofeilomenwn-enoikiwn>.

Σιατίτσα Δ., *«Αιτήματα για το δικαίωμα στην κατοικία στις πόλεις της Νότιας Ευρώπης: ο λόγος και ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων»*, Διδακτορική διατριβή, ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ-ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ-ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, Αθήνα, Δεκέμβριος 2014.

Σμυρνή Π., *Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία*, Εργασία στο μάθημα Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2009.

Σούζας Ν., *Πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις των κοινωνικών κινημάτων: Η περίπτωση του ανταγωνιστικού κινήματος στην Ελλάδα (1974-1998)*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ.

Σταυρίδης Σ., *Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό*, Ουτοπία, τεύχος 31, 1998.

Συλλογική συνέντευξη κατοίκων καταλήψεων με τίτλο Καταλήψεις: Αυτοί συνεχίζουν ακόμη, που δημοσιεύεται στο περιοδικό *Convoy*, τχ. 14, Αθήνα, 1990

Συμιγιάννης, Γ. και Χονδρογιάννης, Γ., *Τιμές Κατοικιών: Η πρόσφατη ελληνική εμπειρία*, ημερίδα «Αγορά Ακινήτων: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές», Τράπεζα της Ελλάδος, 29-4-2009.

Σφήνας Β., *Όσα είδαμε μέσα στην κατάληψη του City Plaza*, 27-4-2016 στο <http://news247.gr/eidiseis/reportaz/osa-eidame-sthn-katalhps-h-toy-city-plaza.4031195.html>

Το μεγάλο σπίτι, προκήρυξη των καταληψιών της Λ. Αμαλίας 56, 12 Γενάρη 1990. Αναδημοσιεύεται στο περιοδικό *Άνθη του Κακού*, τχ. 5, άνοιξη 1990,.

Χατζηγιάνης Σ., *Βερολίνο - Από τις εναλλακτικές οάσεις στην τρέντι αστική ανάπτυξη*, Ελευθεροτυπία, Περιοδικό Ε, 03.02.2013.

Χαριτάκης Κ., *Ποιοι και γιατί εχθρεύονται την αυτοδιαχείριση*, Περιοδικό Βαβυλωνία, 17ο Τεύχος, Ιανουάριος 2015.

Πηγές Διαδικτύου

<http://www.squatter.org.uk/for-new-squatters/squatting-made-less-simple/>.

<https://www.efsyn.gr/arthro/sti-dikaioyni-gia-ton-kyada>.

<https://tacklingpovertyblog.wordpress.com/street-work-eng/>.

<http://tvxs.gr/news/ellada/protathlitria-se-kokkina-daneia-i-ellada-stin-eyrozoni>.

<http://tvxs.gr/news/ellada/astegos-stin-ellada-toy-2012>.